

– Hakemli Makale –

İSLÂM HUKUKUNDA İRADE BEYANI OLARAK MÜKELLEFİN SÜKÛTU; MÂHİYETİ, KISIMLARI ve BEYÂN OLMA SEBEPLERİ

Muharrem ÖNDER

Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi

İslâm Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

monderzahit@gmail.com

ÖZ

İslam hukukunda mükellef kişinin kurduğu akitlerde ve yaptığı hukuki tasarruflarda maksadını ve rızasını ortaya koyma bakımından irade beyanı büyük önem arz etmektedir. Hukuki anlamda irade beyanının sözle olması esas olmakla birlikte yazı, işaret dili, fiil (teati) ve sükut yollarıyla da irade beyanı yapılabilmektedir. Mükellefin sükûtu genel anlamda olumsuz bir tutum olarak tezâhür edip, “*iradeyi, ancak ihtiyaç halinde bir delil ile ifade eden olumsuz bir tutum*” şeklinde tanımlanmakta ve irade beyânının bir türü olarak kabul edilebilmesi için de “sükût eden kişi”, “sükût hali” ve “sükût konusu” tarzında üç temel unsura dayanması gerekmektedir. Sükût, iradeyi açıklayıcı bir yöntem olarak görülmeyen “sade (mücerred) sükût” ile irade beyanı şekli olarak kabul edilen “nitelikli ve karinelerle çevrelenmiş sükût” şeklinde iki ana kısma ayrılır.

Biz bu makalemizde maksadı ve iradeyi açıklayıcı bir yol olan sükutun mahiyeti, unsurları ve kısımları ile sükutun beyan olma sebeplerini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mükellef, akit, hukukî tasarruf, sükût, irâde, beyan, rıza.

Silence of the Obligant as a Declaration of Intention in Islamic Law: Its Nature, Section and Reasons of Being a Declaration

In Islamic Law, declaration of intention becomes more of an issue for the obligant (*mukallaf*) in terms of manifestation of his purpose and consent in agreements he makes and in his legal transactions. Even though declaration of intent by word of mouth is juristically fundamental; text, gestures, exchanging and silence are ways that are used for declaration as well. Silence, which appears as a negative attitude and accepted as declaration of intent in general terms, needs to be based on three main elements: A person who keeps silent, state of silence and topic of silence. Silence of the obligant is segmented by; abstract silence, eligible silence and silence covered by traces.

In this article, we will try to reveal nature, elements and sections of the silence, which is a way to explain the purpose and will be the reasons that silence is counted as declaration.

Keywords: Obligant, agreement, legal transaction, silence, intention, declaration, consent.

GİRİŞ

1. İrâde Beyânı

İrâde, “muayyen bir şey hususunda karar verme olarak gerçekleşen subjektif bir eylem”¹ veya “bir şeyi yapmaya karar vermek ve ona yönelmek”² şeklinde tarif edilmiştir. Buna göre irade aslında, özü ve mahiyeti itibarıyla kişinin iç dünyasında gerçekleşen subjektif bir durum olduğundan açıklanmadıkça dıştan bilinmesi ve kendisine hukukî sonuç bağlanması mümkün değildir. Bunun için içte oluşan iradenin dışa vurulması ayrıca gerekli görülür ve biri iradenin kendisi veya oluşması, diğeri de açıklanması olmak üzere iki süreçten bahsedilir. Klasik kaynaklarda rızâ ve ihtiyar kavramlarıyla ifade edilen birinci safhayı çağdaş hukukçular “iç irade”, ikincisini de “dış irade (irade beyanı)” şeklinde nitelendirirler.³

Hukuk dilinde, ehliyetli kişinin bir hukukî işlemi kurmaya yönelik muteber tarzda irade açıklamasını ifade eden dış irade, çağdaş literatürde genelde “irade beyanı” terimiyle karşılaşılır. Bu bağlamda irade beyanı, esasen bir hukukî işlemin yapılmasına ilişkin iç iradenin söz veya söz yerini tutan vasıtalarla dışarıya yansıtılması demek olup hem iç iradenin açıklanmasını hem de bu açıklamanın biçimini ifade etmekte kullanılmaktadır. Klasik literatürde, iç iradenin söz yoluyla dışarıya yansıtılması “ıcab” ve “kabul” terimleriyle, ıcab ve kabulün döküleceği kalıp da “sîga” kelimesiyle ifade edilmiştir.⁴

Hukukî işlemlerin geçerliliğinde temel ölçü kişinin o işleme rızasının bulunmasıdır. Ancak rızâ içte gerçekleşen subjektif bir durum olduğundan bir açıklama bulunmadıkça başkaları tarafından bilinmesi ve hukukî hayatı etkilemesi mümkün değildir. Rızânın oluştuğunu gösterdikleri yönünde güçlü

¹ Senhûrî, Abdürrezzâk Ahmed, *el-Vasîf fi şerhi'l-Kânûni'l-medenî el-cedîd*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1970, I, 174.

² Zerkâ, Mustafa, *el-Medhalü'l-fıkhiyyü'l-âm (el-Fıkhu'l-İslâmî fi sevhî'l-cedîd)*, Dâru'l-fikr, Dimaşk 1968, I, 366.

³ Apaydın, H. Yunus, “İrade”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2000, XXII, 384-385.

⁴ Apaydın, “İrade beyanı”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2000, XXII, 387. Ayrıca bkz. Senhûrî, *Mesâdiru'l-hak fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Kahire 1954, I, 85-86; Sevvâr, Vahîdüddin, *et-Ta'bîr anî'l-irâde fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Mektebetü Dâri's-sekâfe, Amman 1998, s. 307-312; Kahtân, Abdülkadir Muhammed, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde ve eseruhu fi't-tasarrafât*, Dâru'n-nahda el-Arabiyye, Kâhire 1991, s. 664, 666, 722-727; Bahru'l-ulûm, Muhammed, *Uyübü'l-irâdeti fi'ş-şerâti'l-İslâmiyye*, Beyrut 1984, s. 75-76.

bir zan ve kanaat bulunduğu için îcab ve kabul sîgaları rızanın alameti (mazinne) kabul edilmiştir.⁵

2. İrâde Beyânı Vasıtaları

İrâde beyanının prensip olarak sözle yapılması esas olduğundan irade beyanı vasıtaları konusu klasik literatürde “sîga” ve “sîga yerini tutanlar” şeklinde bir tasnife tabi tutulmuştur. “Söz kalıbı” anlamındaki sîga tabiriyle îcab ve kabul kastedilmiş, rızaya delâletleri kesin olmak kaydıyla yazı, fiil ve teâtî, işaret, sınırlı ve bazı hallerde sükûtun sîga yerini tutacağı ve bunlarla da irade beyanında bulunulabileceği kabul edilmiştir.⁶

Başlıca irade beyanı vasıtaları şunlardır:

2.1. Sözlü İrade Beyanı: İrade beyanında söz/lafız asıl, doğal ve yaygın bir yol olduğundan fakihler sarîh ve kinayeli lafızların, fiil zamanlarının özellikleri ve delâletleri üzerinde hassasiyetle durmuşlar ve her birinin ifade ettikleri anlamları ortaya koymaya çalışmışlardır.⁷ Bu hassasiyetin sebebi, lafızlar vasıtasıyla ortaya çıkartılacak olan iç iradenin mümkün olduğunca sağlıklı bir şekilde yansıttığından emin olma düşüncesidir.⁸

2.2. Sözlü Olmayan İrade Beyanı: Bu kısım altında yazı, fiil (teâtî), işaret ve sükût olmak üzere dört çeşit irade beyanı bulunmaktadır.

2.2.1. Yazı ile irade beyanı: Yazının irade beyanında kullanılabileceği prensip olarak kabul edilmiştir.⁹ Birbirlerinden ayrı yerlerde olan kişiler arasındaki hukukî işlemlerde yazışma aynı mekânı paylaşan kişiler arasında konuşma gibi olduğu, îcab ve kabulün sözlü olarak gerçekleşebileceği gibi yazışma yoluyla da olabileceği birer kural şeklinde *Mecelle'*de de yer almıştır.¹⁰

⁵ Apaydın, “İrade beyanı”, *DİA*, XXII, 387; Sevvâr, *et-Ta’bîr anî’l-irâde*, s. 307-308; Karadâgî, Ali Muhyiddin, *Mebdeü’r-rizâ fî’l-ukûd dirâse mukârane fî’l-fikhi’l-İslâmî*, Beyrut 2008, II, 835.

⁶ Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim, *Şerhu’l-lüma’*, nşr. Abdülmecid Türkî, Beyrut 1988, I, 469-471; Senhûrî, *Mesâdiru’l-hak*, I, 85, 99; Bahru’l-ulûm, *Uyûbü’l-irâde*, s. 76, 125; Karadâgî, *Mebdeü’r-rizâ*, II, 835-836; Apaydın, “İrade beyanı”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXII, 389.

⁷ Sevvâr, *et-Ta’bîr anî’l-irâde*, s. 313-320; Bahru’l-ulûm, *Uyûbü’l-irâde*, s. 77-120; Karadâgî, *Mebdeü’r-rizâ*, II, 836 vd.; Kahtân, *es-Sükûtü’l-müabbir anî’l-irâde*, s. 724-737.

⁸ Apaydın, “İrade beyanı”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXII, 389.

⁹ Senhûrî, *Mesâdiru’l-hak*, I, 102-103; Bahru’l-ulûm, *Uyûbü’l-irâde*, s. 126-133; Kahtân, *es-Sükûtü’l-müabbir anî’l-irâde*, s. 738-745; Apaydın, “İrade beyanı”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXII, 390.

¹⁰ Zerkâ, *el-Medhalü’l-fikhiyyü’l-âm*, I, 326; *Mecelle*, md. 69, 173.

2.2.2. Fiil (Teâtî) Yoluyla İrade Beyanı: Sözlükte “alıp-verme” anlamında olan teâtî kelimesi, terim olarak “Âdeten satılmak için konulmuş bir şeyi sözlü irade beyanı olmaksızın alıp bedelini bırakma eylemi”¹¹ şeklinde tanımlanmıştır. Bu şekildeki alıp verme fiilinin irade beyanı sayılıp sayılmayacağı doktrinde tartışılmıştır. Şâfiî mezhebi dışında kalan mezhepler, aralarında bazı farklılıklarla beraber teâtinin îcab-kabul yerine geçebileceğini kabul etmişlerdir.¹²

2.2.3. İşaret Yoluyla İrade Beyanı: Fıkıh kaynaklarında ağırlıklı görüş, konuşabilen kişinin hukukî işlemlerde işaretinin makbul olmayacağı yönündedir.¹³ Ancak başka bir yolla iradesini açıklama imkânına sahip olmayan dilsizin işareti, bütün hukukî işlemler bakımından kural olarak konuşabilen kişinin konuşması gibi kabul edilmiştir.¹⁴ Bu husus *Mecelle’de*, “*Dilsizin alışılagelmiş (ma’hûd) işareti lisan ile beyan gibidir*”¹⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

2.2.4. Sükût Yoluyla İrade Beyanı: Bu makalemizde irade beyanının bir türü olan sükûtun mahiyeti, dayandığı unsurlar, kısımları ve iradeyi açıklayıcı bir vasıta olarak kabul edilmesinin sebepleri üzerinde duracağız.¹⁶

¹¹ Ebû Habîb, Sa’dî, *el-Kâmûsü’l-fıkhî*, Karaçi ty., s. 252-253; Apaydın, “*İrade beyanı*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXII, 390; *Mecelle*, md. 175.

¹² Kâsânî, Alaüddin Ebû Bekr, *Bedâiu’s-sanâi’ fi tertîbü’s-şerâi’*, Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 1982, V, 134; İbnü’l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed, *Fethu’l-kadîr şerhu’l-hidâye*, Beyrut ty., V, 77; İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Kahire 1992, VI, 8; Hatîb Şirbînî, Şemsüddin Muhammed, *Müğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti meânî elfâzi’l-minhâc*, nşr. Muhammed Halil İytânî, Beyrut 1997, II, 7; Bahru’l-ulûm, *Uyûbü’l-irâde*, s. 144-156; Kahtân, *es-Sükûtü’l-müabbir anî’l-irâde*, s. 757-766.

¹³ İbn Nüceym, Zeynülâbidîn b. İbrahim, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 1999, s. 297; Suyûtî, Celalüddin, *el-Eşbâhü ve’n-nazâir*, thk. Muhammed Hasan İsmail, Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 2015, s. 436; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V, 238-239.

¹⁴ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 296-297; Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 436-437; Senhûrî, *Mesâdiru’l-hak*, I, 106; Bahru’l-ulûm, *Uyûbü’l-irâde*, s. 134-142; Kahtân, *es-Sükûtü’l-müabbir anî’l-irâde*, s. 746-755; Zerkâ, *el-Medhalü’l-fıkhîyyü’l-âm*, I, 328; Apaydın, “*İrade beyanı*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXII, 390.

¹⁵ *Mecelle*, md. 70, 174.

¹⁶ Konunun kapsamlı ve uzun olması sebebiyle bu makaleyi, mükellefe ait sükûtun mâhiyeti, kısımları ve beyân olma sebepleri ile sınırlı tuttuk. Sükûtun İslam fıkhındaki hükmü, beyân kabul edilmesinin şartları ve fukahânın bu konudaki görüşleri ile sükûtun fikhî hükümlere yansımaları gibi meseleler ise ayrı bir makale konusu olarak inceleyeceğiz.

1. Sükûtun Mâhiyeti

1.1. Sükûtun Sözlük Anlamı

Arap dili sözlüklerinde “s-k-t” kökünden türeyen sükût kelimesi, “Susmak, suskun kalmak (samt = الصَّمْتُ), konuşmayı bırakmak, kasten veya tercihen konuşmaktan yüz çevirmek, konuşmaya gücü yettiği halde söz söylememek, sakinleşmek, yatışmak, nutku kesilmek, ölmek”¹⁷ anlamlarına gelmektedir. Bu sözlük manalarına göre sükût, yukarıda verilen anlamların hepsini kapsayacak şekilde “konuşmamak” anlamını ifade etmektedir.¹⁸

1.2. Naslarda Sükût Terimi ve Bu Anlamda Kullanılan Başka Terimler

1.2.1. Âyet ve Hadislerde Sükût Terimi

Sükût terimi Kur’an ve sünnet metinlerinde çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Bazıları şunlardır:¹⁹

1- Kur’an’da bir yerde geçen sükût terimi, “sakinleşme, öfkenin yatışması ve dinmesi” anlamlarında kullanılmıştır. “*Musa’nın öfkesi dinince/yatışınca levhaları aldı*= لما سكت عن موسى الغضب”²⁰ âyetinde sükûtun manası böyledir.²¹

2- Hadis metinlerinde sükût teriminin kullanıldığı anlamları şöyle özetleyebiliriz:

a) Sükût kelimesinin, “mutlak anlamda suskun kalmak, söz söylemeyi terk etmek ve konuşmamak” manasında kullanıldığı hadisler:

- Ebû Hüreyre’nin naklettiği bir hadiste Hz Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Kim Allah’a ve âhiret gününe inanıyorsa ya hayır söylesin ya*

¹⁷ İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemaluddin, *Lisânü’l-Arab*, Dâru’l-meârif, Kahire ty., “s-k-t” md., III, 2046-2047; Zebîdî, Muhammed Murtezâ, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrac, Kuveyt 1965, IV, 559, 561; Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh Tâcü’l-lüga ve sihâhu’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, Beyrut 1990, “s-k-t” md., I, 253; Kefevî, Ebu’l-Bekâ Eyyûb, *el-Külliyyât; Mu’cemun fi’l-mustalahât ve’l-fürûku’l-lügaviyye*, Beyrut 1998, s. 509; Fîruzâbâdî, Muhammed b. Ya’kûb *el-Kâmûsu’l-muhît*, Beyrut 1986, s. 153.

¹⁸ Kahtân, *es-Sükûtü’l-müabbir ani’l-irâde*, s. 18; Dirâz, Remzi Muhammed Ali, *Ahkâmü’s-sükût fi’l-fikhi’l-İslâmî*, Menşûrâtü’l-Halebî el-Hukûkiyye, Beyrut 2011, s. 52.

¹⁹ Kahtân, *es-Sükûtü’l-müabbir ani’l-irâde*, s. 39-44; Dirâz, *Ahkâmü’s-sükût*, s. 66-75.

²⁰ A’raf, 7/154.

²¹ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, Beyrut 1988, VII, 186; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu’l-Kadîr el-Câmi’ beyne fenneyi’r-rivâye ve’d-dirâye*, Dâru’l-meârif, Beyrut ty., II, 250.

da *suskun kalsın* ("s-m-t" kökünden= *لِيصْنُتْ*)²² Başka bir rivâyette: "*sussun*" şeklinde ("s-k-t" kökünden= *لِيَسْكُتْ*)²³ kullanılmıştır.

- Nakledildiğine göre Hz. Âişe Peygamber Efendimize: "Ey Allah'ın Resûlü! Evlilikleri konusunda kadınların görüşleri alınır mı?" diye sorduğunda Hz. Peygamber: "Evet" cevabını vermişti. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Bekar kız görüşü sorulduğunda utanır ve susar" deyince Hz. Peygamber: "*Onun susması izin verdiği anlamına gelir*" buyurmuştur. Başka bir rivâyette ise: "*Onun izni suskun kalmasıdır = صَمَاتُهَا/صَمَّتْهَا*".²⁴

- Ebû Sa'lebe'nin naklettiği bir hadiste de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Allah birtakım hükümleri farz kılmıştır, onları asla ihmâl etmeyiniz. Birtakım sınırlar (hudûd) koymuştur, onları asla aşmayınız. Birtakım şeyleri haram kılmıştır, onları da asla çiğnemeyiniz. Birtakım şeyler hakkında da, unutmaksızın size merhamet olsun diye sükût etmiştir, onlar hakkında da araştırma yapmayınız*".²⁵

Bu hadislerde Hz. Peygamber konuşmama ve söz söylememeyi "sükût" ve "samt" kelimeleriyle ifade etmiştir.²⁶

b) Sükût teriminin "namazda konuşmamak ve sesi yükseltmemek" anlamında kullanılması. Sahâbeden Semûra'nın naklettiğine göre, "Hz. Peygamber (namazda) iki yerde susardı/sesini yükseltmezdi".²⁷ Fakat bu meselede nakledilen başka rivâyetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber'in bu susması mutlak anlamda salt bir susma değildi; çünkü bu sükûtu sırasında bazı dualar okuyordu.²⁸

c) Sükût teriminin, "müezzinin ezan okumayı bitirmesi" anlamında kullanılması. Müminlerin annesi Hz. Hafsa'nın İbn Ömer'e bildirdiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), müezzinin sabah namazı için okuduğu ezanı bitirip sükût etmesinden sonra farz namazı kılmadan önce hafif olarak iki rekat namaz kıları.²⁹

²² Buhârî, "Edeb", 35, 81; "Rikâk", 23; Müslim, "İmân", 74; Ebû Davud, "Edeb", 123.

²³ Buhârî, "Rikâk", 23; Müslim, "İmân", 75, 77; Tirmizî, "Birr", 43.

²⁴ Buhârî, "Hıyel", 11; "Nikâh", 41; Müslim, "Nikâh", 64-67; Ebû Davud, "Nikâh", 23, 25.

²⁵ İbn Mâce, "Et'ime", 60; Tirmizî, "Libâs", 6; Dârekutnî, *Sünen*, IV, 183-184.

²⁶ İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Muhibbuddin el-Hatîb/Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut 1989, XI, 314.

²⁷ Nesâî, "İftitâh", 14; Ebû Davud, "Salât", 121; Tirmizî, "Salât", 72.

²⁸ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr min ehâdîsi seyyidi'l-ahyâr şerhu Münteka'l-ahbâr*, Kahire 1997, II, 191.

²⁹ Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 14; Mâlik, *Muvattâ*, "Salâtü'l-leyl", 5; Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl ve tetavvuu'n-nehâr", 60.

d) Sükûtun “ölüm” anlamında kullanılması. Nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) zina suçundan dolayı Mâiz b. Mâlik’in recmedilmesini emretmişti. Sahâbe de onu Bakî’ mevkisine götürmüşler ve sesi kesilinceye (ölünceye) dek üzerine çeşitli nesnelere atarak recmetmişlerdi.³⁰

1.2.2. Âyet ve Hadislerde Sükût Anlamında Kullanılan Başka Terimler

Kur’an ve sünnet metinlerinde sükût anlamında kullanılan başka terimler de şunlardır:³¹

1- “Samt = الصَّمْتُ” teriminin sükût anlamında kullanılması. Kur’an’da Yüce Allah putlara taparak dua eden müşrikler hakkında şöyle buyurmuştur: “Eğer onları hidayete davet ederseniz onlar size tâbi olmazlar. Onları çağırmanız veya susmanız sizin için birdir”.³²

“Samt” teriminin sükût anlamında kullanılması birçok hadiste de geçmektedir. Evlilik konusunda görüşü alınan bekâr kızın susması, bazı rivâyetlerde “samt” kelimesi ile ifade edilmiştir.³³ Yine “Kim Allah’a ve âhiret gününe inanıyorsa ya hayır söylesin ya da sussun” hadisinin bir rivâyetinde “s-m-t” kökünden= الصَّمْتُ” terimi kullanılmıştır.³⁴

2- “İnsât = الإنصات” terimi Kur’an’da iki yerde sükût anlamında kullanılmıştır. Birincisi A’râf suresinde: “Kur’an okunduğunda ona kulak verin ve dinlemek için susun”³⁵. İkincisi ise Ahkâf suresinde: “(Ey Rasûlüm!) Hani cinlerden bir taifeyi Kur’an dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Onun huzuruna gelince birbirlerine: «Susun» demişlerdi”.³⁶

Her iki âyette de “İnsât” terimi, kulak kabartmak ve dinlemek için susmak anlamındadır.³⁷

Ayrıca “İnsât” terimi birçok hadiste de sükût anlamında kullanılmıştır. Bir hadiste Hz. Peygamber: “Cuma günü imam hutbe verirken yanındaki arkadaşına sus dinle dersin boş konuşmuş olursun” buyurmuştur. Başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur: “İmam, (namazda) kendisine uyulması için

³⁰ Müslim, “Hudûd”, 5; Ebû Davud, “Hudûd”, 24.

³¹ Dırâz, *Ahkâmü’s-sükût*, s. 70-75.

³² A’raf, 7/193.

³³ Buhârî, “Hiyel”, 11; “Nikâh”, 41; Müslim, “Nikâh”, 64-67; Ebû Davud, “Nikâh”, 23, 25.

³⁴ Buhârî, “Edeb”, 35, 81; “Rikâk”, 23; Müslim, “İmân”, 74; Ebû Davud, “Edeb”, 123.

³⁵ A’raf, 7/204.

³⁶ Ahkâf, 46/29.

³⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’an*, VII, 316; XVI, 199; Râzî, Fahrudin Muhammed, *Mefâtihu’l-gayb; et-Tefsîru’l-kebîr*, Beyrut 1981, XXV, 102.

imam kılınmıştır. Öyleyse tekbir aldığı anda sizde tekbir alın ve Kur'an okuduğunda susup dinleyin".

Her iki hadiste de "insât" kelimesi sükût etmek anlamında kullanılmıştır. Ancak "insât" teriminin ifade ettiği anlamda sadece susmak değil ona ilave olarak kulak vermek ve dinlemek manaları da mevcuttur.³⁸

3- "Gizlemek = الكتمان" teriminin sükût anlamında kullanılması. Kur'an'da şöyle buyurulmuştur: "*Şüphesiz ki, Biz Kitab'da (Tevrat'ta) insanlara beyân ettikten sonra, beyyineleri ve hidayeti gizleyenler var ya! İşte onlara hem Allah lanet eder, hem de bütün lanet ediciler lanet ederler*".³⁹ Âyette "gizlemek" anlamındaki "kitmân" teriminden maksat, ihtiyaç ve zorunluluk varken bir şeyin açıklanmasını terk etmektir. Bu bağlamda âyette geçen "kitmân=gizlemek" kelimesinin ifade ettiği bir anlam da, bildikleri hakikatı açıklamaktan kaçınıp susmaktır.⁴⁰ Nitekim Hz. Peygamber'in şu ifadeleri de bu manayı vurgulamaktadır: "*Kim bir bilgi hakkında sorulur da sonra onu gizlerse kıyamet gününde ona ateşten bir gem vurulur*".⁴¹

4- "Konuşamama" ifadesinin sükût manasında kullanılması. Kur'an'da birçok âyette sükût hali söz söyleyememe ve konuşamama ibâreleriyle ifade edilmiştir. "*O gün geldiğinde Allah'ın izni olmadan hiç kimse konuşamaz*".⁴² Yani, kıyâmet gününde konuşmak için Allah'ın izin verdiklerinin dışında herkes sükût edecektir.⁴³

Bu anlamda başka bir örnek de Zekeriyya (a.s.) hakkında gelen şu âyettir: "*(Zekeriyya): 'Ey Rabbim! Bana (oğlum olacağına dair) bir alâmet ver dedi. (Allah): «Senin alâmetin, sapasağlam olduğun halde üç gece (ve gündüz) kimseyle konuşamamandır» buyurdu*".⁴⁴ Yani, Zekeriyye (a.s.) konuyla alakalı meleklerle doğrudan görüştüktan sonra bir de alâmet ve nişan istemesi sebebiyle Allah tarafından uyarılmıştı. Sağlıklı olduğu halde üç gün boyunca kendisine sükût hali isabet etmiş ve nutku tutularak insanlarla konuşamamıştır.⁴⁵

³⁸ Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 73.

³⁹ Bakara, 2/159.

⁴⁰ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed, *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'an*, Beyrut 1992, I, 32; İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Talîk; Muhammed Abdülkadir Atâ, *Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye*, Beyrut ty., I, 21; Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 73.

⁴¹ Tirmizî, "İlim", 3; Ebû Davud, "İlim", 10; İbn Mâce, "Sünnet", 24.

⁴² Hûd, 11/105.

⁴³ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 86.

⁴⁴ Meryem, 19/10.

⁴⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, IV, 75.

Ayrıca birçok hadis metninde de sükût, “tutmak = الإمساك, sakınmak = كَفَّ” ve sakin olmak = السكون” terimleriyle ifade edilmiştir.⁴⁶

“Tutmak = imsâk” teriminin sükût anlamında kullanılmasına örnek: Ukbe b. Âmir’in naklettiğine göre, o Hz. Peygamber’e (s.a.v.) “kurtuluş nedir?” diye sorunca şöyle buyurmuştur: “*Dilini tut, evinin haline kanaat getir ve işlediğin günahlar için ağla*”.⁴⁷

“Sakınmak = el-Keffü” teriminin sükût anlamında kullanılmasına örnek: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Hayır durumu müstesnâ dilini (söz söylemekten) sakındır*”.⁴⁸

“Sakin olmak = sükûn” teriminin sükût anlamında kullanılmasına örnek: Câbir’in (r.a.) naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Mescid-i nebevî’de insanlara bir kütüğün üzerine çıkarak hitap ediyordu. Kendisine bir minber yapılıncâ artık onun üzerine çıkarak hitap etmeye başlamıştı. Bunun üzerine kütükten inleme ve ağlama sesi işittik. Hz. Peygamber elini kütüğün üzerine koyunca sakinleşerek sustu.⁴⁹

Yukarıda aktardığımız Kur’an ve sünnet metinlerinde geçen “sükût” teriminin kullanıldığı örnekler üzerinde düşündüğümüzde şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Sükût terimi, “*kasten veya tercihen ya da bir özre binâen konuşmama ve bir davranışı terk etme*” manasında kullanılmaktadır. Âyetlerde ve hadislerde geçen sükûtun bu anlamı Arap dili sözlüklerinde mevcut olan manaları ile örtüşmekte ve ayrıca onun “terim ve istilâhî” anlamına da aynen yansımaktadır.⁵⁰

1.3. Sükûtun Terim Anlamı

Sükûtun sözlük anlamları ile Kur’an ve hadis metinlerinde kullanıldığı manalar dikkate alındığında bu terimin genel anlam yönünden, “*kasden veya tercihen konuşmamak, sessiz ve sakin kalmak*” gibi unsurlar barındırdığını

⁴⁶ Dırâz, *Ahkâmü’s-sükût*, s. 75.

⁴⁷ Tirmizî, “Zühd”, 60; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, IX, 102; Beyhakî, *Şübü’l-îmân*, II, 238; X, 417.

⁴⁸ Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 54; Beyhakî, *es-Sünen*, X, 461; Hâkim, *el-Müstedrak*, II, 236.

⁴⁹ Buhârî, “Menâkıb”, 25; Tirmizî, “Menâkıb”, 6; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, VI, 697-698.

⁵⁰ Benzer bir değerlendirme için bkz. Dırâz, *Ahkâmü’s-sükût*, s. 77.

söylemek mümkündür.⁵¹ Sükûtun terim olarak tanımı genel ve özel olmak üzere ikiye ayrılabilir.

Klasik fıkıh kaynaklarında sükûtun ıstılahi anlamda bir tanımı yer almamaktadır. Ancak, terimler sözlüğü müellifi Cürcânî (v. 816/1413) sükûtu genel anlamda şöyle tanımlamıştır:

“*Güç yetirdiği halde konuşmayı terk etmektir* = ترك الكلام مع القدرة عليه”.⁵²

Genel manada yapılan bu ve benzeri tanımlar, soyut ve olumsuz bir tavrı ifade etmesinden ve irade beyânı alanında kastedilen sükûtun hakikatini açıklamakta yetersiz kalmasından dolayı eleştirilmiştir. Zira etkisiz olan soyut sükût irade beyânında yok hükmünde kabul edilmiştir.⁵³

Sükût özel anlamda, yani akitler ve bütün hukukî tasarruflar alanında mükellef kişinin iradesini beyân etmeye elverişli nitelikte olma yönünden çeşitli şekillerde tanımlanmıştır.⁵⁴ Sükûtun bu tanımlarından bazıları şunlardır:⁵⁵

1- “*Karinelerin çevrelediği ve akdi kurma iradesinin kendisinden anlaşıldığı mutlak anlamda susmaktır* =

الصَّمْتُ الْمَطْلُوقُ الَّذِي تُحِيطُ بِهِ قَرَائِنُ فَتُفْهَمُ مِنْهُ الدَّلَالَةُ عَلَى إِنْشَاءِ الْعَقْدِ”.⁵⁶

⁵¹ Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 53, 54; Sülemî, Abdullah b. Nâsır, “Mebdeü i'tibârî's-sükût bi mesâbeti'l-izni ve'l-kabûl ve hukmü'l-ilzâmî bihi”, Kazâ; Mecelle ilmiyye muhakkeme, Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud, sy. 3, Şubat 2014, s. 73.

⁵² Cürcânî, Şerîf Ali, *et-Ta'rîfât*, Beyrut 1983, s. 120; Kefevî, *el-Külliyât*, s. 509. Genel anlamda yapılan muâsir bir tanıma göre ise sükût: “*Konuşmamak veya yazmamaktır. Ya da herhangi bir fiil ve davranışta bulunmamaktır*”. Benzer başka bir tanım da şöyledir: “*Berberinde herhangi bir tutum veya tarz olmadığı gibi herhangi bir lafız, yazı veya işarette bulunmayan salt olumsuz bir durumdur*”. Bkz. Ferac, Abdürrezzak Hasan, *Devru's-sükût fi't-tasarrufât el-kânûniyye*, Matbaatü'l-Medenî, Kahire 1980, s. 11; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 53, 56.

⁵³ Karadâgî, *Mebdeü'r-rizâ fi'l-ukûd*, s. II, 965-966; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 47; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 58.

⁵⁴ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 26-37; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 52-65; Sülemî, “Mebdeü i'tibârî's-sükût”, s. 73-75.

⁵⁵ Tanımlar ve değerlendirmeleri için bkz. Şürunbâsî, Ramazan Ali, *es-Sükût ve delâletüh*, Dâru'l-fikri'l-Arabî, Kahire ty., s. 16-17; Sevvâr, *et-Ta'bîr anî'l-irâde*, s. 264; Karadâgî, *Mebdeü'r-rizâ fi'l-ukûd*, s. II, 965-966; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 31-38, 45-53; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 55-65; Sülemî, “Mebdeü i'tibârî's-sükût”, s. 74-76; Habergetiren, Ömer Faruk, “İslâm Hukuku Muamelât Konularında Sükûta Rıza Anlamı Verilen İşlemler”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, cilt. 1, sy. 2, 2012, s. 133.

⁵⁶ Karadâgî, *Mebdeü'r-rizâ fi'l-ukûd*, s. II, 965; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 46; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 55.

Bu tanım bir irade beyânı şekli olarak sükûtun mahiyetini ortaya koyma bakımından dakik görülmekle birlikte sükûtun etkisini sadece akitlerin kurulması alanına hasretmesi ve sükûtun yalnız bazı türlerini kapsaması sebebiyle eksik ve sınırlı bulunarak eleştirilmiştir.⁵⁷ Çünkü tanım, sükûtun tüm çeşitlerini ve alan olarak da akitlerin yanısıra bütün hukûkî tasarrufları kapsamaması gerekir.⁵⁸

2- “İradeyi ifade edip açığa çıkaracak herhangi bir lafız, işaret veya bir davranış ile birlikte olmayan olumsuz bir durumdur =

“59. حالة سلبية غير مضمومة بلفظ أو إشارة أو فعل شيء يُبنى عن الإرادة ويدل عليها

Bu tanımda sükût, ister akitler isterse genel anlamda tüm hukûkî tasarruflar alanında olsun iradeyi açıklayıcı mahiyette bir lafız, yazı, işaret gibi herhangi bir davranış şekli ile birlikte olmayan olumsuz bir tutum şeklinde tasvir edilerek açıklanmıştır. Bu yönden tanım, sükûtun bütün türlerini kapsayıcı olmaması ve sadece, muhtevasını açıklayıcı karinelerle çevrenememiş olan “basit veya salt sükût” türünü yansıtmaması bakımından eleştirilmiştir. İleride temas edileceği üzere irade beyânında bu tür sükût yeterli bir delil olarak kabul edilmemiştir.⁶⁰

3- “Herhangi bir söz veya fiil ile beraber olmamakla birlikte kendisini karinelerin veya hukukî vasıfların çevrelediği ve bunlara bağlı olarak da belirli bir işi reddetme veya kabul etme gibi bir iradeyi ifade etme niteliği kazanan olumsuz bir tutuma bağlı kalmaktır =

التزام موقف سلبى غير مصحوب بقول أو فعل، ولكن تُحيطُ به قرائن أو أوصاف شرعية تُخلع عليه دلالة التعبير عن الإرادة بِرَفْضِ أمرٍ مُعَيَّن أو قبوله وبما شابه ذلك”.⁶¹

Bu tanım irade beyânı olarak kabul edilen sükût türlerini içermesi bakımından kapsamlı ve maksadı ifade edici bulunmakla birlikte, iradeyi açıklamakta muteber bir delil kabul edilmese bile sükûtun bir türü olan “sade/mücerret sükûtu” kapsamına almaması yönünden eleştirilmiştir.

⁵⁷ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 48.

⁵⁸ Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 55, 57; Sülemî, “Mebdeü i'tibârî's-sükût”, s. 74.

⁵⁹ Şürunbâsî, *es-Sükût ve delâletüh*, s. 16; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 45. Buna yakın başka bir tanım da şöyledir: “Belirli karinelerle birlikte bulunduğu iradeyi beyân etme manası taşıyabilecek ve herhangi bir lafız, yazı, işaret veya bir davranışla birlikte olmayan olumsuz bir hale bağlı olmaktadır”. Bkz. Sevvâr, *et-Ta'bîr anî'l-irâde*, s. 264; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 33-34; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 56.

⁶⁰ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 47; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 56, 57.

⁶¹ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 35, 49; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 59.

Çünkü mücerret sükût üzerine de bazı tekliîfi veya vaz'î hükümlerin binâ edilmesi mümkün görülmüştür.⁶²

4- “*İradeyi, ancak ihtiyaç halinde bir delil ile ifade eden olumsuz bir tutumdur* = مؤقفٌ سلبيٌّ لا يدلُّ على الإرادة إلا عند الحاجة بدليل”.⁶³

Tanımda geçen “*olumsuz bir tutum*” ifadesi, mutlak anlamda suskun kalma ve konuşmama manasından daha kapsamlı olup hem hakîki hem de hükmi anlamda susmayı içerir. Konuşmama şeklinde tezâhür eden “hakîki susma” hali anlaşılması kolay ve açık bir durumdur. “Hükmi susma” hali ise, susmaya konu olan olay karşısında iradesini açıklayacak herhangi bir eylem ve tavır içerisine girmeden, kabul veya ret anlamına da gelmeyecek bir şekilde davranmaktır.⁶⁴ Bu husus *Mecelle*'de şöyle açıklanmıştır: “*Davalı (müddeâ aleyh) sorgulandığında sükût etmede ısrar eder, ne evet ne de hayır şeklinde bir şey söylemezse onun bu susması reddetme anlamına gelir. Aynı şekilde soruya, «onaylamıyorum», «reddetmiyorum» şeklinde cevap verdiğinde de onun bu cevabı kabul etmeme anlamına gelir ve her iki surette de delil iddia makamından (müddei) talep edilir*”.⁶⁵ Yani davalı olan kişi, “davacının iddiasını kabul etmediğim gibi red de etmiyorum” şeklinde cevap verse onun bu cevabı inkâr ve kabul etmeme sayılır.⁶⁶

Söz konusu olumsuz tutum ile birlikte iradeyi açıklayıcı nitelikte herhangi bir söz, yazı, işaret, karşılıklı alıp-verme (teâtî) gibi herhangi bir davranış da bulunmamalıdır.⁶⁷

Bu tanım, sükûtun bütün hallerini ve türlerini, yani hem iradeyi açıklama özelliği olmayan “sade (mücerred) sükûtu”, hem ihtiyaç halinde irade beyânı yerine geçen “karinelerle çevrelenmiş (mülâbes) sükûtu” hem de “nitelikli (mevsuf) sükûtu” kapsamaktadır.⁶⁸

Tanımın “*İradeyi yansıtmayan olumsuz bir tutum* = مؤقفٌ سلبيٌّ لا يدلُّ على الإرادة” kısmı, herhangi bir söz veya yazı, işaret, fiil gibi bir karine olmaksızın tek başına irade beyânını sağlamaya yetmeyen soyut sükûtu ifade etmekte ve bu,

⁶² Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 60.

⁶³ Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 60.

⁶⁴ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 49; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 60.

⁶⁵ *Mecelle*, md. 1822; Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm şerhu mecelleti'l-ahkâm*, Arapçaya çeviren Fehmî Huseynî, 1991, IV, 653.

⁶⁶ Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, IV, 654.

⁶⁷ Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 63; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 50.

⁶⁸ Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 60.

İslâm hukukçuları tarafından “*susan kişiye bir söz isnâd olunmaz*”⁶⁹ kâidesi ile karşılanmaktadır.⁷⁰

Tanımda geçen “*ancak ihtiyaç halinde bir delil ile = إلا عند الحاجة بِدليل*” kısmı ise, fakihlerin irâde beyanında delil kabul ettikleri sükûtu ifade eder ve “*Fakat sükût ihtiyaç halinde beyandır =*

ولكن السكوت في مَعْرُضِ الْحَاجَةِ إِلَى الْبَيَانِ بَيَانٌ”⁷¹ ibaresiyle söz konusu kâidenin ikinci kısmını oluşturur.⁷²

2. Sükûtun Unsurları

Genel anlamda olumsuz bir tutum şeklinde tezâhür eden ve irade beyânı olarak kabul edilen sükûtun var olabilmesi için üç temel unsura dayanması gerekir. Bunlar: Sükût eden kişi, sükût hali ve sükût konusu olan durumdur.⁷³

2.1. Sükût Eden Kişi (Sâkit)

Sâkit, belirli bir olay ve durum karşısında, başkaları tarafından muteber olan iradesini açıklaması beklenirken, suskun kalmaya devam eden kişidir.⁷⁴ İrade beyânı olarak kabul edilen sükût olgusunun bir unsuru olabilmesi için susan kişide (sâkit) şu şartların bulunması gerekir:⁷⁵

1- İradesini beyân etme ehliyetine sahip olmalıdır. Sükût eden kişi, hukukî anlamda muteber kabul edilen her türlü akit ve tasarrufu yapabilme yetkisi olan edâ ehliyetine sahip olmalıdır. Yani sükût, bazen bir şeyi kabul etme, izin verme, geçerli sayma (icâzet), onaylama veya hakkından vazgeçme (iskât) anlamında, bazen de bunlardan birisini reddetme manasında olabilir.

⁶⁹ Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed, *el-Mensûr fî'l-kavâid*, thk. Teysîr Ahmed Mahmûd, Kuveyt h.1405, II, 206; Suyûtî, *el-Eşbâhü ve'n-nazâir*, s. 216; Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, I, 66; Ahmed Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, s. 337; Mecelle, md. 67.

⁷⁰ Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 64.

⁷¹ Hâdimî, Ebû Saîd Muhammed, *Mecâmiu'l-hakâik*, İstanbul 1308, s. 45; Güzelhisârî, Mustafa b. es-Seyyid Muhammed, *Menâfju'd-dekâik şerhu mecâmiu'l-hakâik*, Dımaşk ty., s. 321; Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, I, 66; Ahmed Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, s. 337; Mecelle, md. 67.

⁷² Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 64.

⁷³ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 799 vd.; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 78-81.

⁷⁴ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 877.

⁷⁵ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 878-884; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 78.

Dolayısıyla bu tür hukukî tasarrufların geçerli sayılabilmesi için susan kişide hukuken muteber bir edâ ehliyetinin var olması gerekli görülmüştür.⁷⁶

Edâ ehliyetinin kaynağı akıl olduğundan onun kemâli ile ehliyet tam, eksik olmasıyla ehliyet nâkis, onun mevcut olmamasıyla da yok olur. Akıllı, ergen ve reşid olup kısıtlı olmayan kişi tam bir ehliyete sahip olduğundan dilediği gibi hukukî tasarruflarda bulunabilir. Mümeyyiz çocuk gibi henüz ergen ve reşid olmayan kişi ise nâkis ehliyete sahip olduğundan sadece her yönüyle kendisine faydalı olan hukukî tasarrufları geçerli olur, her yönüyle zararlı olan tasarrufları geçersizdir. Fayda ve zarar arasında gidip gelen tasarrufları ise velisinin veya hukukî vekilinin (vasî) onaylamasına (icâzet) bağlıdır. Ancak mecnun ve mümeyyiz olmayan çocuk gibi akıl ve rüşd vasıflarına sahip olmayan kişide edâ ehliyeti hiç bulunmadığından tasarrufları hukukî olarak geçerli değildir.⁷⁷

Edâ ehliyeti ile ilgili bu kurallar ve hükümler iradesini sözlü olarak veya yazı, işaret ve fiil (teâtî) gibi diğer yollarla açıklayan kimseler için geçerli olduğu gibi iradesini sükût şekliyle ortaya koyan kişi için de geçerlidir.⁷⁸ Bunun bazı örnekleri şunlardır:

a) Mümeyyiz olan bir çocuk kendisine bir şey bağışlayan kişinin bu bağışı karşısında sükût etse onun bu susması kabul sayılır. Çünkü yapılan bağış her yönüyle yarar sağlayan türden olduğunda onun böyle bir bağışı kabul etme ehliyeti vardır. Ancak kendisine bağış yapılan kişi mümeyyiz olmayan bir çocuk veya mecnun ise, ehliyet sahibi olmadıklarından dolayı yapılan bağış beyânî karşısında susmaları kabul anlamına gelmez.⁷⁹

b) Mecnûn olan kocanın karısı onun yatağında bir çocuk dünyaya getirirse ve koca bu durum karşısında sükût etse onun bu susması çocuğun kendisinden olduğunu kabul edip onayladığı anlamına gelmez. Çünkü mecnun kişi onaylama (ikrâr) ehliyetine sahip değildir ve bu yüzden delilik

⁷⁶ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 878.

⁷⁷ Sadrû's-Şerîa, Ubeydullah b. Mes'ud, *et-Tavzîh şerhu't-Tenkîh*, Dâru'l-beyânî'l-Arabî, Kahire ty., II, 327-332; Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, II, 649-658; Mecelle, md. 941-947; Karadâğî, *Mebdeü'r-rızâ fi'l-ukûd*, s. 271-273; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 878-879; Çeker, Orhan, *İslâm Hukukunda Akitler*, A.H.İ Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 16, 18-22.

⁷⁸ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 879.

⁷⁹ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 879-880.

hali kalkıp akli başına geldiğinde çocuğun nesebinin kendisine ait olmadığını söyleme hakkı bulunur.⁸⁰

c) Mümeyyiz olan çocuk şüf'a konusu malın satıldığını bilerek sükût etse onun bu susması satışı râzı olduğunu ve şüf'a hakkından vazgeçtiğini göstermez. Çünkü bu durumda çocuk şüf'a hakkını düşürme ehliyetine sahip değildir. Dolayısıyla ehliyet noksanlığı ortadan kalktığında şüf'a talebinde bulunma hakkına sahiptir.⁸¹

d) Mümeyyiz bir çocukla ilgili, "bu benim oğlumdur" diyerek babası olduğunu ikrâr eden bir kişinin bu sözü karşısında çocuk sükût etse ve bu neseb ikrârı, ölmesi halinde mallarının çocuğa miras kalması gibi her yönüyle çocuğun yararına olsa o zaman çocuğun bu susması ikrârı kabul ettiği anlamına gelir. Ancak onun bu ikrârı çocuğun zararına veya fayda ile zarar arasında bir durumda ise o zaman çocuğun bu sükûtu yapılan nesep ikrârını onaylama olarak kabul edilmez. Çünkü bu durumdaki çocuk hukukî sonuçları olan böyle bir tasarrufu onaylamaya ehil değildir.⁸²

2- Sükût eden kişinin irâdesini olumsuz etkileyecek bir kusur bulunmamalıdır.⁸³ Herhangi bir durum karşısında sükût eden bir kişinin bu susması onu çevreleyen karinelere ve belirtilere bakılarak kabul etme ve onaylama veya reddetme şeklinde yorumlanabilir. Ancak sükût eden bu kişinin irâdesi zorlama (ikrâh), yanılgı, aldatma, gaflet ve bilinçsizlik gibi kusurlar sebebiyle olumsuz etkilenmişse o zaman bu sükûta itibar edilmez. Bunun bazı örnekleri şunlardır:

a) Baba kendisini evlendirme konusunda onay ve görüşünü almak üzere bâkire olan kızına sorduğunda utanıp çekindiğinden dolayı değil de ondan korktuğu için sükût etse onun bu susması babasının kendisini evlendirmesine izin kabul edilmez.⁸⁴

⁸⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, VII, 222; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd-dekâik*, Beyrut 1997, VIII, 90; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 880.

⁸¹ Ali Haydar, *Dürrü'l-hukkâm*, II, 806; Mecelle, md. 1035; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 880.

⁸² Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 261-264, 880.

⁸³ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 49, 881; Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 78.

⁸⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 264; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 881.

b) Şüf'a hakkına sahip olan kişinin bir baskı ve tehdit (ikrâh) sebebiyle şüf'a talebinde bulunmayıp susması hakkını düşürmez ve bu hakkı baskı ortadan kalkıncaya kadar devam eder.⁸⁵

c) Nüfûz ve kudret sahibi olan yabancı bir kişinin (fuzûlî) başkasına ait bir malı satması halinde onu gören mal sahibinin ondan korkup kendisine zarar vermesinden çekindiği için bu satış karşısında sükût etmesi onun bu satışa izin ve onay verdiği anlamına gelmez.⁸⁶

3- Sükût eden kişi (sâkit) susmaya konu olan olayı bilmelidir.⁸⁷ Bir olay ve durum karşısında susan kişinin ondan râzı olup kabul ettiğinin veya reddettiğinin söylenebilmesi için onu bilmesi gerekir. Hanefî fukahâsından Kâsânî (v. 587/1191) bu hususu şöyle ifade etmiştir: “*Vefî olan kişi kimliğini açıklamaksızın: «Seni bir adamla evlendirmek istiyorum»dese ve kız sükût etse, onun bu sükûtu râzı olduğu anlamına gelmez. Çünkü bir şeye râzı olma olgusu onun hakkında bilgi sahibi olmadan önce gerçekleşmez*”.⁸⁸ Kâsânî'nin açıklamasına göre, vefînin kocanın kimliğini açıklayıp mehrin miktarını bildirmemesi halinde kızın sükût etmesinin de rızâ anlamına gelmeyeceğini, çünkü tam manada bir rızânın ancak kocanın kimliğinin ve mehir miktarının bildirilmesiyle gerçekleşeceğini belirtmiştir. Ona göre delâlet yoluyla izin ve onay verme ancak, evlilik hakkında tam bir bilgi sahibi olma halinde gerçekleşir. Çünkü bilgi sahibi olmadan önce evlenmeye râzı olma durumu düşünülemez.⁸⁹

Susan kişinin sükût konusu hakkındaki bilgisi her türlü belirsizliği ve cehâleti ortadan kaldıracak yeterlilikte olmalıdır. Örneğin sükût konusu satılan bir maldaki (meb'î) kusur ise bu kusurun türü, şekli, miktarı, malın değerine etkisi gibi hususların bütün yönleriyle bilinmesi gerekir.⁹⁰

2.2. Sükût Hali

Sükût hali ile sükûtun bizzat kendisi kastedilmektedir. Mükellef kişinin her türlü susma hali hukukî anlamda dikkate alınmadığından dolayı irade beyanında geçerli bir yöntem olarak esas alınıp kabul edilen sükûtun mahiyetinin açıklanarak belirlenmesi önem arzemektedir.⁹¹ Bu bağlamda

⁸⁵ Senhûrî, *Masâdiru'l-hak fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, II, 203; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 882.

⁸⁶ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 882.

⁸⁷ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 49, 882; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 78.

⁸⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 243.

⁸⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, II, 243.

⁹⁰ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 884.

⁹¹ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 800.

söz konusu sükûtun terim anlamı ve bu tanımın kapsamına giren sükût türleri bu unsuru ortaya koymaktadır. Sükûtun tanımından anlaşılan kısımları ileride ayrıca inceleyeceğiz.

2.3. Sükût Konusu Durum (Meskûtun Anh)

Sükût eden (sâkit) kişinin sustuğu her durum hukukî anlamda sükût konusu (meskûtun anh) olarak görülmemiştir. Hukûkî manada meskûtun anh, irade beyânı olarak kabul edilen sükûtun kendisiyle ilişkili olmaya elverişli olduğu ve üzerinde hukukî anlamda kabul edilebilir bir etki ve sonuç doğurduğu durum şeklinde açıklanmıştır. Buna göre susan kişinin iradesi ile alakalı olup hukukî bir sonuç doğurabilecek her bir akit, tasarruf veya hukukî olay onun bir hakkı veya üstleneceği bir yükümlülük ile ilişkili olduğunda hukukî anlamda elverişli bir sükût konusunu oluşturur.⁹² Burada hukukî olayla kastedilen, kanun koyucunun (Şâri') hukukî sonuçların oluşmasına sebep kıldığı olaylar veya vasıflardır. Neseb, gasp, doğum, ölüm, komşuluk, bir şeyi uhdesine geçirip sahiplenme (hıyâze) gibi susan kişinin merkezinde bulunduğu veya onun için bir hak doğuran durumlar bunun örnekleri arasındadır.⁹³

Hukukî anlamda muteber kabul edilen sükût konusuna dair bazı örnekler şunlardır:⁹⁴

a) Satılan bir malda onun değerini düşürecek nitelikte gizli bir kusur olması müşteri lehine alışverişi kabul veya ret yönünde bir hak doğurur. Dolayısıyla böyle bir durumda kusur müşteri hakkında elverişli bir susma konusu oluşturur. Müşterinin bu kusurun varlığını öğrendikten sonra sükût etmesi onun iradesini açıklayıcı bir durum olarak görülebilir ve sükût ile ilgili diğer şartların da bulunması halinde bu tavir kusurlu malı kabul ettiği anlamına gelir.⁹⁵

b) Bir akdin kurulması için gerekli unsurlardan birisi olan akit teklifi (îcâb) taraflardan biri tarafından yapıldıktan sonra muhatap olan kişinin bunu kabul veya red etme hakkı vardır. Yani bu teklif (îcâb), hukukî anlamda uygun

⁹² Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 100, 101, 885; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 62, 78.

⁹³ Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 62; Sevvâr, *et-Ta'biru anî'l-irâde*, s. 31.

⁹⁴ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 886-887.

⁹⁵ Alîş, Muhammed b. Ahmed, *Minehu'l-Celîl şerhu Muhtasari Halîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1989, V, 171; Cezzâmî, Celalüddin Abdullah, *Akdü'l-cevâhiri's-semîne fi mezhebi âlimi'l-Medîne*, thk. Hamîd b. Muhammed, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 2003, II, 711; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 886.

bir sükût konusudur. Buna göre, kendisine böyle bir teklif (îcâb) yöneltilen kişinin bundan haberdar olduktan sonra cevap vermeyip sükût etmesi ortamda mevcut olan belirti ve karîneler ışığında kabul veya red şeklinde iradesini beyân etme olarak görülür.⁹⁶

c) Müşterinin bedelini ödemediği önce satım konusu malı kabzedip teslim alması. Bu örnek de sükûta elverişli bir durumdur; zira müşteri, satıcının hazır bulunduğu bir mecliste veya bilgisi dahilinde satım konusu olan malı teslim alır ve satıcı da bunun karşısında sükût ederse bu, malın teslim edilmesine ve alınmasına izin anlamına gelir.⁹⁷

3. Sükûtun Kısımları

Kaynağı bakımından sükût, hükme muhatap olan “mükellefin sükûtu” ve yasa koyucunun (Şâri’) “yasama (teşriî) sükûtu” şeklinde iki kısma ayrılmaktadır.⁹⁸ Bunlardan birincisi fıkıhın, ikincisi ise fıkıh usulünün konusunu oluşturmaktadır.⁹⁹ Biz bu çalışmamızda, fıkıh alanının konusu olan “mükellefin sükûtu” üzerinde duruyoruz.

Şer’î hükümlere muhatap olan mükellef kişinin sükûtu, oluşumunda ve hukuki sonuçlarında geçerli bir iradeye dayanan alış-veriş, icâre, hibe, rehin, şüf’a gibi malî muâmeleler ile evlenme, boşanma, nafaka gibi aile hukuku alanına giren akitlerin ve bütün hukuki tasarrufların temelini teşkil eden irade beyanı ile ilgilidir.¹⁰⁰ Tanımından da anlaşılacağı üzere söz konusu bu sükûtu, sade (mücerred), nitelikli (mevsûf) ve karinelerle çevrelenmiş (mülâbes) sükût şeklinde kısımlara ayırmak mümkündür.¹⁰¹

3.1. Sade (Mücerred) Sükût

Sade (mücerred) sükût, konuşabilme gücüne sahip olup sükût konusu hakkında bilgisi olan bir kişinin dış ve iç yönüyle sakin ve tepkisiz olması,

⁹⁶ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 886.

⁹⁷ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 887.

⁹⁸ Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 82, 83.

⁹⁹ Fıkıh usulü alanındaki sükût ve hükümlere delâleti hakkında bkz. Şürunbâsî, *es-Sükût ve delâletüh*, s. 25-95; Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 83-108; Önder, Muharrem, *İslâm Fıkıh Usûlünde Sükûtun Delâleti (Yasama Sükûtu)*, Mana Yayınları, İstanbul 2013.

¹⁰⁰ Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 108-109.

¹⁰¹ Sevvâr, *et-Ta'bir ani'l-irâde*, s. 264; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 48, 51, 53-54, 791-796, 812-823, 841-860; Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 57-58, 83; Şürunbâsî, *es-Sükût ve delâletüh*, s. 17-18; Beşbîşî, Zâhid Ahmed, *Turuku't-ta'bir ani'l-irâdeti fi'l-kânûni'l-medenî; dirâse mukârene bi'l-fikhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Kütübi'l-kânûniyye, Kahire 2011, s. 259-285; Mecîd, Yaîş, *Devru's-sükût fi't-tasarrufâti'l-kânûniyye*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Câmîatü Ebî Bekr Belkâyd, Tilmisân-Cezair 2008, s. 28-43.

içinde bulunduğu ortam, karine ve şartlar iradesini belirlemeye elverişli olmadığı gibi iradesini açıklamaya yarayacak herhangi bir söz, fiil, yazı, işaret ve benzeri bir davranışın da bulunmama hali şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰²

Sade sükût, salt olumsuz bir tutum olmasından dolayı tek başına bir mana ve hüküm ifade etmede yeterli görülmemiştir. Susan kişinin kabul veya reddettiği, râzı ve hoşnut olup olmadığı ancak olayı çevreleyen dış karinelere, ortam şartlarından (delâlet-i hâl), bazen de insanlar arasında yaygın ve hâkim olan örften anlaşılır.¹⁰³ Nitekim fukahâ sükûtun bu türü hakkında, “*susan (sâkit) kişiye bir söz isnâd olunmaz = قول لا يُنسب إلى ساكت قول*” fıkhî kâidesini va'z etmişlerdir. Klasik fıkıh ve usûl eserlerinde İmam Şâfiî'ye (v.204/819) atfen¹⁰⁴ zikredilen bu kâidenin aynı ibâresi olmamakla birlikte ona yakın ifadeler İmam Şâfiî'nin eserlerinde bulunmaktadır. Şâfiî, sükûtî icmâi tartışırken şöyle demiştir: “*Susan kişiye ne konuşan birinin bir sözü ne de bir işi yapan kişinin bir fiili isnâd olunur. Her kişiye sadece kendi sözü ve kendi yaptığı isnâd edilir*”.¹⁰⁵ Daha sonra bu ifade usûl¹⁰⁶ ve fıkıh kitaplarında kullanılmaya başlamış,¹⁰⁷ kavâid eserlerinde kural haline getirilmiş¹⁰⁸ ve nihâyet *Mecelle'*de¹⁰⁹ son şeklini almıştır.

¹⁰² Sevvâr, *et-Ta'bîru anî'l-irâde*, s. 264; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 56-57, 285, 287; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 47; Mecîd, *Devru's-sükût fi't-tasarrufati'l-kânûniyye*, s. 33; el-Elfî, Muhammed Cibr, “Nitâku tatbîki'l-kâideti'l-fikhiyye; «lâ yünsebu ilâ sâkitini'l-kavl» fi'l-kânûnu'l-medeniyyi'l-Ürdüniyyi”, *Dirâsât; Mecelletü ulümü'ş-Şerîa ve'l-kanûn*, c. 24, sy. 3, Amman 1997, s. 193.

¹⁰³ Şürunbâsî, *es-Sükût ve delâletüh*, s. 17; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 58.

¹⁰⁴ Cüveynî, Ebû'l-Meâlî Abdülmelik, *el-Bürhân fi usûli'l-fıkıh*, nşr. Abdülazîm ed-Dîb, Kâhire 1400, II, 701; Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâid*, II, 206; İbn Sübkî, Tâcüddin Abdülvehhab, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd/Âli Muhammed Muavvaz, Beyrut 1991, II, 167; Suyûtî, *el-Eşbâhü ve'n-nazâir*, s. 216.

¹⁰⁵ Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, nşr. Rifat Fevzî Abdülmuttalib, Mısır 2001, X, 110.

¹⁰⁶ Cüveynî, *et-Telhis fi usûli'l-fıkıh*, nşr. Abdullah Cevlim en-Nîbâli/ Şebbîr Ahmed el-Ömerî, Beyrut 1996, III, 98; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *el-Mustasfâ fi ilmi'l-usûl*, Bulak-Kahire, 1906'dan ofset Beyrut ty., I, 191; Mahallî, Muhammed b. Ahmed, *Şerhu Cem'î'l-cevâmî'*, Mısır 1937, II, 189; İbn Zekrî, Ebû'l-Abbâs Ahmed, *Gâyetü'l-merâm fi şerhi Mukaddimeti'l-imâm*, nşr. Mahned E. Meşnân, Cezâir 2005, II, 653.

¹⁰⁷ Derdir, Ebu'l-Berakât Ahmed, *eş-Şerhu'l-kebîr (Hâşiyetü'd-Desûkî ile)*, Kahire ty., II, 227; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 296; VII, 194.

¹⁰⁸ İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 129; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 216.

¹⁰⁹ Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, I, 66; Rüstem Bâz, Selim, *Şerhu'l-Mecelle*, Dâru İhyâ'it-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1986, s. 47; Ahmed Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, Dâru'l-kalem, Dimaşk 2001, s. 337; *Mecelle*, md. 67.

Bu kâide ile, belirli bir olay veya durumla ilgili râzı olduğuna veya reddettiğine dair kendisinden herhangi bir söz, davranış veya işaret sâdir olmamış olan sâkitin bu sükûtunun, muvâfakat veya reddetme şeklinde yorumlanamayacağı kastedilmektedir.¹¹⁰

Buna göre genel kural, rızâ ve kabulü anlamak için soyut sükûtun yeterli olmadığı, bunun yanında susan kişinin muvâfakat ve rızâsını ifade edecek birtakım karinelerin ve olayı çevreleyen koşulların da olması gerektiği yönünde oluşmuştur.¹¹¹ Ancak sükûtun hukûkî bir sonuç doğuracak şekilde dikkate alınabilmesi için sarih bir ifadeyle çelişmemesi gerekmektedir. Zira "*tasrih mukabilinde delâlete itibar yoktur*"¹¹² kuralı gereği delâlet-i hâl türünden olan sükût, konuyla doğrudan ilgili açık bir ifade (tasrih) karşısında zayıf kalır ve terkedilir.¹¹³

Sükûtun bu türü ile "*susan (sâkit) kişiye bir söz isnâd olunmaz*" kâidesine şu fikhî meseleler örnek verilebilir:¹¹⁴

1- Bir kimse yabancı birisini malını satarken görse ve buna engel olmaksızın sükût etse, bu sükûtu ile ona izin vermiş veya satmasından râzı olmuş olmaz ya da o kişiyi vekil tayin etmiş olmaz.¹¹⁵

2- Evlilik konusunda görüşü alınan dul bir kadının sükût etmesi kesinlikle izin ve rızâ yerine geçmez.¹¹⁶

¹¹⁰ Ahmed Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, s. 337; Şürunbâsî, *es-Sükût ve delâletüh*, s. 17-18; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 251; Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye ve tatbîkâtühâ fi'l-mezâhibi'l-erbaa*, Dimaşk 2006, s. 160.

¹¹¹ Şürunbâsî, *es-Sükût ve delâletüh*, s. 18; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 51.

¹¹² Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, I, 31; Ahmed Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, s. 337; Mecelle, md. 13.

¹¹³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, III, 242, 244; Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, I, 31; Şürunbâsî, *es-Sükût ve delâletüh*, s. 18.

¹¹⁴ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 129; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 298-346; Habergetiren, "İslâm Hukuku Muamelât Konularında Sükûta Rıza Anlamı Verilen İşlemler", s. 134.

¹¹⁵ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 129; Nevevî, Muhyiddin *el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb*, Cidde ty., IX, 287; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 206; Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, I, 66; Ahmed Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, s. 337.

¹¹⁶ Zerkeşî, *el-Mensûr fî'l-kavâid*, II, 208; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 216; İsnevî, Cemalüddin, *et-Temhîd fî tahrîci'l-fürû alâ'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan Heyto, Beyrut 1987, s. 454.

3- Kişi bir başkasını malını itlaf ederken görse ve sesini çıkartmasa bu sükûtu, onun malı itlaf etmesine izin sayılmaz.¹¹⁷

3.2. İhtiyaç Halinde Beyân Olup Karinelerin Belirlediği Nitelikli (Mevsûf) Sükût

İslâm fıkhdında fakihler, prensip olarak sade sükûtu irâde beyânı olarak kabul etmemişler ve susan kişiye bir söz isnâd edilmez demişlerdir. Ancak konuşulması ve iradenin sözle ifade edilmesi gerekli olan yerlerde ve durumlarda sükût edilmesini, onu çevreleyen karinelere ve lisân-ı hâle bakarak irâdeyi açıklayıcı bir faktör kabul etmişlerdir. Onlar bunu “ihtiyaç hali” olarak nitelendirmişler ve onu da, oluşabilecek sıkıntı ve zorluğu gidermek, muhtemel olumsuzlukları, vuku bulabilecek zararları ve aldanmaları ortadan kaldırmak şeklinde açıklamışlardır. İşte bu ihtiyaç durumunu gösteren delilin de, bir nas veya örf uygulaması ya da olayı çevreleyen karineler, koşullar ve lisan-ı hâl/ delâlet-i hâl şeklinde olabileceğini ifade etmişlerdir.¹¹⁸

Karîneler ve olayı çevreleyen koşullar vasıtasıyla beyân mertebesine yükselen sükût, iradeyi hem kabul etmeme hem de izin ve icâzet verme, onaylama gibi kabul etme şekillerinde ifade eder.¹¹⁹ Nitekim bu husus *Mecelle*'nin 1751. maddesinde şöyle açıklanmıştır: “*Hâkim yemini, hukûkî muamelelerle ilgili davalarda yemin ile mükellef olan kişiye arzetsen ve bu kişi de herhangi bir özür olmaksızın «yemin etmem» sözüyle açıkça veya sükût etmek suretiyle dolaylı (delâleten) olarak yemin etmeye yanaşmasa (nükûl) hakim onun yemin etmekten çekindiği (nükûl) yönünde hüküm verir*”.¹²⁰

İslâm fıkhdında iradeyi açıklayıcı kabul edilen ve ihtiyaç halinde beyân olarak görülen sükût, merî hukukta, ifade ettiği mana bir nas veya örf uygulaması ya da akit tarafları arasında var olan sâbık bir ittifak vasıtasıyla belirleniyorsa “nitelikli (mevsûf) sükût”; mana, sükûtu çevreleyen karineler

¹¹⁷ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 129; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 216; Hamavî, Ahmed b. Muhammed, *Gamzû uyûni'l-basâir şerhu'l-eşbâh ve'n-nazâir*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1985, I, 438; Ali Haydar, *Dürrü'l-hukkâm*, I, 66.

¹¹⁸ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 51; Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 64-65; Habergetiren, “İslâm Hukuku Muamelât Konularında Sükûta Rıza Anlamı Verilen İşlemler”, s. 134.

¹¹⁹ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir anî'l-irâde*, s. 52.

¹²⁰ Rüstem Bâz, *Şerhu'l-Mecelle*, s. 1106; Ali Haydar, *Dürrü'l-hukkâm*, IV, 507.

ve koşullar (delâlet-i hâl) yoluyla anlaşılıyorsa “mülâbes sükût” diye isimlendirilir.¹²¹

İhtiyaç halinde beyân olarak kabul edilen sükûtun İslâm hukukunda da bu şekilde tasnif edilmesi muâsır bazı İslâm hukukçuları tarafından da benimsenmiştir.¹²² Zira bazı usûlcüler bir beyân türü olarak görülen sükûtun açıklama sadedinde, sükût eden kişinin iradesini anlamaya yardımcı olacak deliller arasında nassı, örfü, hâl ve davranışı çevreleyen karineleri zikretmişlerdir.¹²³

Sükûtun bu kısmı, “*susan (sâkit) kişiye bir söz isnâd olunmaz*” kâidesinin bir istisnâsı ve tamamlayıcı bir unsuru olarak, “*lâkin ma’rız-ı hâcette sükût beyandır*” şeklinde ifade edilmiş ve Mecelle’de, “*sâkite bir söz isnâd olunmaz; lâkin ma’rız-ı hâcette sükût beyandır*”¹²⁴ tarzında birleştirilerek madde haline getirilmiştir.

Klasik kavâid-i fihhiyye eserlerinde kâidenin sadece ilk kısmı, yani “*sâkite bir söz isnâd olunmaz = لا يُنْسَبُ إِلَى سَاكِتٍ قَوْلٌ*” sözü yer almış ve bununla ilgili fikhî meselelerden örnekler verildikten sonra: “*Birçok mesele bu kâidenin kapsamı dışında kalmaktadır*”¹²⁵ denilerek kâideden istisnâ olunan fikhî meseleler sıralanmış, fakat bunlar bir kâide veya zâbit ya da bir esas altında gösterilmemiştir.¹²⁶

Prencip olarak “*sâkite bir söz isnâd olunmaz*” kâidesini uygulayan İslâm hukukçuları, bazı sükût hallerinin bu kural içerisine sokulmasının mümkün olmadığını görmüşler ve onlar için ayrı bir kâide oluşturmaksızın bu kâidenin

¹²¹ Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 791-795, 803, 844-847; Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 58, 65.

¹²² Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 791, 795, 812, 822; Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 58, 60, 65; Beşbîşî, *Turuku't-ta'bir ani'l-irâde*, s. 259, 279-280.

¹²³ Buhârî, Abdülaziz, *Keşfü'l-esrâr şerhu usûl'l-Pezdevî*, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, Kahire ty., III, 150, 151; İbn Emîrî'l-Hâc, Muhammed, *et-Takrîru ve't-tahbîr şerhu'tahrîr*, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1999, I, 136, 137, 139; Teftazânî, Sa'duddin Mesud, *et-Telvîh ala't-tavzîh*, Kahire ty., II, 79, 80; Bedrân, Ebu'l-Ayneyn Bedrân, *Beyânü'n-nusûs et-Teşrî'iyye*, İskenderiye 1969, s. 223; Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 65.

¹²⁴ Mecelle, md. 67.

¹²⁵ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 129; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 216; Hamavî, *Gamzü uyûni'l-basâir*, I, 438.

¹²⁶ Sükûtun rızâ anlamında beyân kabul edildiği fikhî meseleler için ayrıca bkz. İbn Şihne, Ebu'l-Berakât Seriyüddin Abdülber, “Risâletü Nazmi'l-mesâil elletî es-Sükûtü fihâ rızan”, tahkik ve neşir: Saffet Köse, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi (İHAD), sy. 3, 2004, s. 319-329; Trablusî, Alâüddin Ebu'l-Hasan Ali, *Muînü'l-hukkâm fîmâ yeteraddedü beyne'l-hasmeyn mine'l-ahkâm*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1973, s. 160.

dışına çıkan müstesnâlar olarak değerlendirmişlerdir.¹²⁷ Bununla birlikte son dönemde bazı İslâm hukukçuları¹²⁸ asıl kâideden müstesnâ tarzında olan bu meseleleri bir çatı altında toplamış ve “*sâkite bir söz isnâd olunmaz*” kâidesinin tamamlayıcısı mahiyetinde ve bir fıkıh kuralı olarak: “*İhtiyaç halinde sükût beyandır* = السكوت في معرض الحاجة بيان ” demişlerdir.¹²⁹ Daha sonra *Mecelle*, asıl ve ona ilave tarzındaki bu iki kuralı birleştirerek: “*Sâkite bir söz isnâd olunmaz; lâkin ma’rız-ı hâcette sükût beyandır* = لا يُنسَب إلى ساكت قولٌ لكن لا يُنسَب إلى ساكت قولٌ لكن ”¹³⁰ şeklinde maddeleştirmiştir.¹³¹

“*İhtiyaç halinde sükût beyandır*” sözünün anlamı, konuşulması ve sözlü açıklamada bulunulması gerekli olan durumlarda sükût etmek onaylama ve beyân etme yerine geçer.¹³² Dolayısıyla bazı özel durumlarda kişinin susmak yerine iradesini açıkça ortaya koyması gerekir. Eğer bir mazeret olmaksızın bunu yapmazsa böyle durumlardaki sükûtu, birtakım karîneler ve lisân-ı hâl delâleti yoluyla irade beyânı olarak kabul edilir.¹³³

4. Sükûtun Beyan Kabul Edilme Sebepleri

4.1. Sükûtun Zarûret Sebebiyle Beyân Kabul Edilmesi

Esas itibarıyla açıklama lafızlarla yapılır. Usûlcüler hükümlerin elde edilmesi yöntemlerinden bahsederken delâleti, “lafzî delâlet = الدلالة اللفظية ” ve “lafzî olmayan delâlet = الدلالة غير اللفظية ” şeklinde ikiye ayırmışlardır.¹³⁴ Burada mükellefin sükûtu ile bağlantılı olan kısım, lafzî olmayan delâlettir. Zira beyân için konmuş olan sözün kullanılmadığı bazı durumlarda sükût, zorunlu olarak beyân kabul edilir. Nitekim Hanefî usûlcüleri bu kısmı, “zaruret sebebiyle beyân = البيان بالضرورة ” şeklinde isimlendirmişler ve hüküm ifade etme

¹²⁷ Elfî, “Nitâku tatbîki’l-kâidetî’l-fıkhiyye; «lâ yünsebü ilâ sâkitin el-kavlü»”, s. 194.

¹²⁸ Hâdimî, *Mecâmiu’l-hakâik*, s. 45.

¹²⁹ Güzelhisârî, *Menâfiu’d-dekâik*, s. 321.

¹³⁰ *Mecelle*, md. 67.

¹³¹ Ali Haydar, *Dürerü’l-hukkâm*, I, 66; Rüstem Bâz, *Şerhu’l-mecelle*, s. 47; Elfî, “Nitâku tatbîki’l-kâidetî’l-fıkhiyye; «lâ yünsebü ilâ sâkitini’l-kavlü»”, s. 194; Önder, *İslâm Fıkıh Usûlünde Sükûtun Delâleti*, s. 46-47.

¹³² Ali Haydar, *Dürerü’l-hukkâm*, I, 66; Ahmed Zerkâ, *Şerhu’l-kavâidi’l-fıkhiyye*, s. 337.

¹³³ Mahmasânî, *en-Nazariyyetü’l-âmme*, II, 309, 312-313; Sevvâr, *et-Ta’bîr anî’l-irâde*, s. 265; Karadâgî, *Mebdeü’r-rizâ fi’l-ukûd*, II, 972; Köse, Saffet, “Sükût”, TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 2009, XXXVIII, 52.

¹³⁴ Âmidî, Seyfüddin, *el-İhkâm fi usûli’l-ahkâm*, thk. İbrahim el-Acûz, Beyrut 1985, I, 16; İbnü’l-Hümâm, *Tahrir (Teysîr şerhi ile)*, Dâru’l-fikr, Beyrut ty., I, 83; İbn Emîri’l-Hâc, *et-Takrîr ve’t-tahbîr*, I, 134; İbnü’s-Sübkî, *el-İbhâc fi şerhi’l-Minhâc*, Kahire ty., I, 203.

bakımından onu lafzî delâlet gibi kabul etmişlerdir.¹³⁵ Hanefî usûl kaynaklarında beyânın¹³⁶ bir türü olarak verilen “zaruret sebebiyle beyân” dört kısma ayrılmıştır.¹³⁷ Bu kısımlardaki sükût sade (mücerred) olmayıp açıklama yapılması gerekli bir durumda, birtakım karinelerle kuşatılmış tarzda bir sükût olduğundan beyân hükmünde görülmüştür.¹³⁸

Ayrıca İslâm hukukçularının da eserlerinde, lafzî delâlet ile gayr-ı lafzî delâlet arasını açık bir şekilde ayırdıkları görülür. Bu konuda onlardan nakledilen ifadelerden bazıları şöyledir:

“*Alışverişin caiz olması lafız şekli yönünden değil rızanın var olması bakımındandır*”.¹³⁹

“*Sözleşme, açık lafız ifadesiyle (tasrih) kurulduğu gibi delâlet yoluyla da kurulur*”.¹⁴⁰

“*Şart, açık belirtmeyle (nas) veya delâletle sabit olabilir*”.¹⁴¹

¹³⁵ Pezdevî, Ebu'l-Hasan Fehrü'l-İslam Ali, *Usûl (Keşfü'l-esrâr şerhi ile)*, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, Kahire ts., III, 147; İbnü'l-Hümâm, *Tahrir (Teysîr şerhi ile)*, I, 83; Neseî, Ebu'l-Berakât Abdullah, *Keşfü'l-esrâr*, Beyrut 1986, II, 134; İbn Emîri'l-Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, I, 135.

¹³⁶ Sözlükte “açıklamak, ortaya çıkarmak” anlamında olan beyân terim olarak: “Muhataba maksadı açıklamak”, “Bulunduğu yerde kişiyi doğru bir bakış açısıyla bilgi elde etmeye ulaştıran delil”, “Bir şeyi kapalı ve karmaşık halden açıklığa ve netliğe çıkarmak” şekillerinde tanımlanmıştır. Buna göre her ne kadar sözlü ifadelerde yapılması esas olsa da, maksadı açıklayan ve ortaya çıkaran fiil, işaret, sembol, sükût, sevinç gibi yollarla da beyân olabilmektedir. Tanımlar ve değerlendirmeleri için bkz. Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, III, 104-106; Neseî, *Keşfü'l-esrâr*, II, 110; Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 47; Rahâvî, Yahya, *Hâşiyetü şerhi'l-Menâr li İbn Melek*, Dersââdet, 1315, s. 688; Mahmûd Sa'd, *Mebâhisü'l-beyân inde'l-usûliyyîn ve belâgiyyîn*, İskenderiye 1989, s. 114, 270; Hafnâvî, Muhammed İbrahim, *Eserü'l-icmâli ve'l-beyâni fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Mansûra 1992, s. 73.

¹³⁷ Pezdevî, *Usûl (Keşfü'l-esrâr şerhi ile)*, III, 147-154; Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed, *et-Takrîr li usûli'l-Bezdevî*, thk. Abdüsselam Subhî Salih, Kuveyt 2005, V, 100-114; İbnü'l-Hümâm, *Tahrir (Teysîr şerhi ile)*, I, 83-86; İbn Abdîşşekûr, Muhibullah, *Müsellemü's-sübût (Fevâtihu'r-rahamût şerhi ile)*, Kahire 1324, II, 42-45.

¹³⁸ Pezdevî, *Usûl (Keşfü'l-esrâr şerhi ile)*, III, 149, 150; Bâbertî, *et-Takrîr*, V, 103-104; Neseî, *Keşfü'l-esrâr*, II, 135, 136.

¹³⁹ Zeylaî, Fahrüddin Osman b. Ali, *Tebyînu'l-hakâik şerhu kenzî'd-dekâik*, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, Mısır 1315, IV, 4.

¹⁴⁰ Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebu Bekr Muhammed, *el-Mebsût*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut ty., XI, 150.

¹⁴¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, VII, 276.

“Konuşmaksızın insan gönlünde var olana delâlet eden her şey konuşma yerine geçer”.¹⁴²

“Lafızlar, haddizatında lafız olduklarından dolayı değil, konuşanın maksadını gösteren deliller oldukları için kullanılır. İşaret, yazı, imâ, akfî delâlet, lisân-i hâl karinesi veya yerleşik yaygın bir örf vasıtasıyla olsun; hangi yolla olursa olsun maksat ortaya çıkıp anlaşılmışsa gereğince amel edilir”.¹⁴³

Lafzî olmayan delâlet kısmında yer alan mükellef sükûtunun zorunlu olarak beyân kabul edilme sebepleri arasında şunlar gösterilmiştir:

4.1.1. Manaya Delâleti Nas Delili ile Belirlenmiş Olan Sükût

İhtiyaç esasına dayalı olarak beyân kabul edilen sükûtun mutlaka bir delil veya karineyle desteklenmesi gerekmektedir. Sükût delâletinin bir nas delili ile belirlenmesine gösterilen tek örnek evlilik konusunda görüşü sorulan bâkire kızın sükût etmesidir. Açıklama konumunda olmakla birlikte sözlü olarak görüşünü belirtmeyip sükût eden bekâr kızın bu tavrı hayâ zarûretinden kaynaklandığından gönülden hoşnut olarak bu evliliğe râzî olduğuna delil kabul edilmiştir.¹⁴⁴ Âişe validemizin Hz. Peygamber’e (s.a.v.): “(Evlilik konusunda) kadınların görüşü alınır mı?” diye sorduğunda Peygamber Efendimiz: “Evet” cevabını verdi. “Bekâr kız utanır ve bu yüzden susar” dediğinde, Hz. Peygamber: “Onun sükûtu izin vermesi anlamına gelir” buyurdu.¹⁴⁵

Babası veya velisi tarafından evlenme konusunda görüşü sorulan bekâr kızın, hadis metninin vurguladığı hayâ karinesi dışında başka hiçbir tepki ve karîne olmaksızın sükût etmesi, evlenmeye râzî olduğuna dair sözlü ifade mesabesinde açık bir beyân sayılmıştır.¹⁴⁶ Serahsî (v. 483/1090) konuyu şöyle açıklamıştır: “Babasının nikah akdini kıydığı bilgisi kendisine ulaşan bekâr kız

¹⁴² Venşerîsî, Ahmed b. Yahya, *İzâhü'l-mesâlik ilâ kavâidi'l-İmam Malik*, es-Sâdik b. Abdurrahman el-Garyânî, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2006, s. 159, 375.

¹⁴³ İbnü'l-Kayyim, Şemsüddin Muhammed, *İ'lâmü'l-müvakkî'in an Rabbi'l-âlemîn*, thk. Abdurrahman el-Vekîl, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire ty., I, 279-280.

¹⁴⁴ Pezdevî, *Usûl (Keşfü'l-esrâr şerhi ile)*, III, 150; İbnü'l-Hümâm, *Tahrir (Teysîr şerhi ile)*, I, 84; Neseî, *Keşfü'l-esrâr*, II, 136; İbn Abdişşekûr, *Müsellemü's-sübût (Fevâtihu'r-rahamût şerhi ile)*, I, 44.

¹⁴⁵ Buhârî, "Hıyel", 11; "Nikâh", 41; "İkrâh", 3; Müslim, "Nikâh", 64-67; Ebû Davud, "Nikâh", 23, 25.

¹⁴⁶ İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 129; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 216; Hamavî, *Gamzû uyûni'l-basâir*, I, 438; Kahtân, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde*, s. 791; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 387.

*sükût ederse nikahı caiz olur. Çünkü din, hayâ sebebinden (illet) dolayı sükût etmesini rızâ olarak kabul etmiştir. Zira haya duygusu konuşmasına engel olduğundan konuşamayan dilsiz durumunda sayılır ve dilsizin işaretinin sözü mertebesinde olması gibi bâkire kızın sükûtu da onun rızâsı konumunda kabul edilir.*¹⁴⁷

Bekar kızın sükût etmekle birlikte tebessüm edip gülmesi veya sakin, sessiz ve hafif bir şekilde ağlaması da râzı olduğunu ifade eden ilave karine kabul edilmiştir. Ancak şiddetli ve sesli bir şekilde ağlaması, alaycı bir şekilde gülmesi râzı olmayıp reddettiğine dair karine olarak görülmüştür.¹⁴⁸

4.2. Örfün Delâleti

İrâde beyânında asıl olan sarîh lafızlar veya yazı, elçi, fiil (teâtî), işaret ve sükût gibi sarîh yerine geçen araçlardır. Bazen herhangi bir söz söylenmeksizin sükût edilerek, insanlar arasında yayılıp yerleşmiş olan örf ve âdet¹⁴⁹ uygulamaları ile iktifâ edilebilir. Buna göre yerleşik olan örf ve âdetler, insanların birbirleriyle yaptıkları muâmelelerde, bir şeyle ilgili tasarrufta bulunma izni veya bundan men etme veya akdin bağlayıcılığını yahut türünü ve miktarını belirlemeyi ifade edebileceği gibi mevcut örf ve binâen şâhidin tanıklık yapmasına, hâkimin hüküm, müftünün de fetvâ vermesine yol açabilir. Böyle durumlarda yerleşik örf ve âdetler, içeriklerine delâlet eden lafızların söylenmesi yerine geçer.¹⁵⁰ Nitekim fukahâ bu manaları şu ifadelerle kâideleştirmiştir: “Örfler ma’rûf (bilinen) olan şartla meşrûr (şart koşulsuz)

¹⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 3.

¹⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 4; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, II, 243; Zeylâî, *Tebyînü’l-hakâik*, II, 118; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, 119, 120, 121; İbn Âbidîn, Muhammed Emin, *Raddü’l-muhtâr ala’d-dürri’l-muhtâr*, Beyrut 1979, III, 59; Hıraşî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Şerhu muhtasari Halîl*, Dâru’l-fikr, Beyrut ty., III, 184; Desûkî, Muhammed b. Ahmed, *Hâşiyetü’d-Desûkî ala’ş-şerhi’l-kebir li’d-Derdîr*, Dâru’l-fikr, Beyrut ty., II, 227.

¹⁴⁹ Klasik kaynaklarda, “aklın delâletiyle kişilerde yerleşen ve selim tabiatlerce benimsenip kabul edilen şey” diye tanımlanan örf hakkında geniş bilgi için bkz. Cürçânî, *et-Ta’rîfât*, s. 149; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-nazâir*, s. 79 vd.; Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nazâir*, s. 142 vd.; İbn Âbidîn, “*Neşru’l-arf*” (*Mecmûatü’r-resâil*), Âlemü’l-kütüb, Beyrut ts., II, 116, 132; Ahmed Zerkâ, *Şerhu’l-kavâidü’l-fikhiyye*, s. 219-241; Ebû Sünne, Ahmed Fehmi, *el-Urfu ve’l-âde fi re’yi’l-fukahâ*, Mekke 1992; Karaman, Hayrettin, “Âdet”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1998, I, 370; Dönmez, İbrahim Kâfi, “el-Urfu fi’l-fikhi’l-İslâmî”, *Mecelletü Mecma’i’l-fikhi’l-İslâmî*, sy. 5, c. 4, 1988, s. 3309 vd.; Dönmez, “Örf”, TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 2007, XXXIV, 87-92.

¹⁵⁰ Ebû Sünne, *el-Urfu ve’l-âde*, s. 65; Şürunbâsî, *es-Sükût ve delâletüh*, s. 97-98.

gibidir"¹⁵¹, "Örflerle sâbit olan nas ile sâbit gibidir".¹⁵² Serahsî bunu, "Örflerle sâbit olan şer'î delil ile sâbit olmuş gibidir" şeklinde ifade etmiştir.¹⁵³ "Örflerle ta'yîn nasla ta'yîn gibidir"¹⁵⁴, "Tüccâr beyninde (aralarında) ma'rûf olan beyinlerine (aralarında) meşrûr gibidir".¹⁵⁵

Şâfiî âlimlerinden İzzüddin b. Abdüsselâm da (v. 660/1262), "Âdet delâletinin lafzî delâlet menzilesine (yerine) indirgenmesi",¹⁵⁶ "Umumun tahsisi ve mutlakın takyidi konusunda âdetlerin ve ahvâl (durumlar) karinelerinin delâletlerinin sarîh sözlere menzilesine indirgenmesi"¹⁵⁷ başlıkları altında, akidlerin ve muâmelelerin sarîh lafızlarla yapılmadığı durumlarda örf ve âdet uygulamalarının açık lafızlar yerine geçeceğini gösteren birçok örnek sunmuştur.

Hanbelî âlimlerinden İbnü'l-Kayyim da (v. 751/1350), "yüzden fazla yerde örf, konuşma (nutk) yerine geçer" diyerek bununla ilgili birçok örnek zikretmiştir.¹⁵⁸ Ayrıca naklettiği örneklerden sonra şöyle demiştir: "Bu meselelerden kat kat fazlasında örf ve âdet uygulanmıştır. Sözlü ifade yerine halin ve konunun şahitliği ile yetinilerek örf ve âdet sarîh konuşma mertebesinde kabul edilmiştir".¹⁵⁹

İnsanlar arasında yerleşmiş olan örfün sarîh lafız ve açık irade beyânı yerine geçeceğini şu hadis de ifade etmektedir:

Hz. Peygamber Urve b. Ebî'l-Ca'd el-Bârikî'ye bir koyun alması için bir dinar vermişti. O da onunla iki koyun satın almış ve iki koyundan birisini bir

¹⁵¹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 85; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 151; Ahmed Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, s. 237; Mecelle, md. 43.

¹⁵² Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, I, 51.

¹⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 14.

¹⁵⁴ Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, I, 51; Ahmed Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, s. 237; Mecelle, md. 45.

¹⁵⁵ Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, I, 51; Ahmed Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, s. 237; Mecelle, md. 44.

¹⁵⁶ İbn Abdisselam, Ebû Muhammed İzzüddin, *el-Fevâid fi ihtisârî'l-makâsîd/el-kavâidü's-sugrâ*, Kahire 1988, s. 116-117.

¹⁵⁷ İbn Abdisselam, *Kavâidü'l-ahkâm fi mesâlihî'l-enâm*, nşr. Taha Abdürraûf Sa'd, Beyrut 1980, II, 126-135.

¹⁵⁸ İbnü'l-Kayyim, *İlâmü'l-müvakkîin*, II, 451-455. Ayrıca bkz. İbnü'l-Kayyim, *et-Turuku'l-hukmiyye fi's-siyâseti's-şer'îyye*, nşr. Ahmed ez-Zü'bî, Beyrut 1999, s. 44-48.

¹⁵⁹ İbnü'l-Kayyim, *et-Turuku'l-hukmiyye*, s. 48.

dinara satarak Hz. Peygamber'in yanına bir koyun ve bir dinarla gelmişti. Onun bu alışverişi üzerine Hz Peygamber de bereket duasında bulunmuştu.¹⁶⁰

Açıkça bir izni olmaksızın, iki koyun alıp birisini satan bu sahâbîyi Hz Peygamber onaylamış ve ona dua etmiştir. Bunun sebebi, Urve'nin mevcut olan örf iznine dayanmış olmasıdır. Örfte sabit olan kabûle ve uygulamaya göre vekîl olan kişi, daha iyi ve faydalı bir tasarrufta bulunmak için müvekkilin talebine muhâlefet edebilir.¹⁶¹

Örf delâletinin sarıh lafızlar yerine geçtiği durumlardan bazıları şunlardır:¹⁶²

- 1- Misafire yiyeceklerin takdim edilmesi açıkça yeme izni yerine geçer.
- 2- Binmek veya yük taşımak için binek kiralayan kişinin, zarar vermeyecek şekilde örfte göre binmesi ve yük taşımaya müsaade edilmesi.
- 3- Komşunun evinde yangın gören kişinin yangını söndürmek amacıyla eve girmesine izin verilmesi, başkasına ait bir koyunun ölmek üzere olduğunu gören kişinin koyunu kesmesine izin verilmesi örfte binâendir ve bu tasarruflarından dolayı kişi tazmin etmez.
- 4- Bir mülkün etrafının duvarla, tel örgüyle veya çitle kapatılmış olması o mülke izinsiz girilmeyeceği anlamına gelir.
- 5- Terzi, marangoz, ayakkabıcı, berber gibi zanaatkâr ve esnafa işveren veya hizmet alan kimsenin, aralarında bir anlaşma ve konuşma olmasa bile yapılan iş ve hizmet karşılığında örfen kabul gören ücreti ödemesi gerekir. Konuyla ilgili İbn Nüceym (v. 970/1562) özetle şöyle demiştir: "*Kendisini ücret karşılığında çalışmaya adayan her zanaatkârın sükût etmesi şart koşma gibidir. Hanlarda konaklamak ve hamamlara girmek de bu kabildendir. (...) Bu sebeple, «ma'rûf olan meşrût gibidir» denmiştir. Fetvâda esas olan görüşe göre, bu kişilerin yerleşik uygulaması (âdet) açık bir şekilde şart koşmak gibidir*".¹⁶³

¹⁶⁰ Buhârî, "Şeriket", 13; Ebû Davud, "Büyü" 27; Tirmizî, "Menâkıb", 11, 46.

¹⁶¹ Ebû Sünne, *el-Urfu ve'l-âde*, s. 69.

¹⁶² İbn Abdisselam, *Kavâidü'l-ahkâm*, II, 127-128; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'nazâir*, s. 80-81; İbnü'l-Kayyim, *İ'lâmü'l-müvakkî'in*, II, 451-455; Ebû Sünne, *el-Urfu ve'l-âde*, s. 65-66; Önder, *İslâm Fıkıh Usûlünde Sükûtun Delâleti*, s. 41.

¹⁶³ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 99.

6- Bir alışverişte bedelin peşin veya taksitle ödeneceği konusunda satıcı ile müşteri arasında bir ittifak oluşmaksızın sükût edilmişse, bu sükûtu ifade ettiği hükmü belirlemek için hakim olan örfe başvurulur.¹⁶⁴

7- Sahipli olan kuyu, çeşme ve su kanallarından su içmek ve hayvanları sulamak, düşen meyveları almak, meyve bahçeleri devşirilip toplandıktan sonra geride kalanları almak gibi hallerde örfen verilmiş olan izin sözlü izin makamında kabul edilir.¹⁶⁵

4.2.1. Sözü Uzasını Engellemek için Sükûtu Beyân Olması

Dil örfünde kabul edilen durumlarda sözü uzatmama ihtiyacından dolayı sükût edilmesi de beyân anlamı taşımaktadır. “*Benim yüz ve bir dirhem borcum var*” ifadesinde, atıf beyandır ve “*yüz*” rakamının da üzerine atfedildiği rakam “*bir*” cinsinden, yani dirhem olduğu söylenmektedir. Buna göre bu kişinin yüzbir dirhem borcu olduğu anlaşılır. Çünkü temyizi belirtilmeyen bir rakamın temyizi açıklanan bir rakamla, birbiriyle bağlantılı bir şekilde söylenmesi dil örfünde sabit olan bir kullanımdır.¹⁶⁶

4.3. Halin Delâleti (Delâlet-i Hâl)

İrade beyânı, sarîh lafızlarla ve sarîh yerine geçebilen yazı, mesaj/elçi, işaret gibi yollarla yapılabilmektedir. Bu araçlar, birtakım şartlar, haller veya karinelerden çıkarım yapmaya ihtiyaç bırakmaksızın iradeyi açık bir şekilde veya doğrudan ifade eder.¹⁶⁷ Buna mukâbil, iradeyi doğrudan ve açık bir şekilde açıklamayan, bazı şartlar, durumlar ve karinelerden çıkarım yapmak suretiyle dolaylı olarak ifade eden araçlar da bulunmaktadır.¹⁶⁸

Sükût bazen onu çevreleyen şartlar ve karineler vasıtasıyla, yani sükût eden kimsenin o andaki halinin delâleti¹⁶⁹ ve dışı yansıması yoluyla iradeyi

¹⁶⁴ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 84-85; Ahmed Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, s. 239.

¹⁶⁵ İbnü'l-Kayyim, *et-Turuku'l-hukmiyye*, s. 16-17; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 143.

¹⁶⁶ Pezdevî, *Usûl (Keşfü'l-esrâr şerhi ile)*, III, 152; Bâbertî, *et-Takrîr*, V, 109-110; İbnü'l-Hümâm, *Tahrir (Teyisîr şerhi ile)*, I, 86.

¹⁶⁷ Mahmasânî, *en-Nazariyyetü'l-âmm*, II, 300-304; Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhiyyü'l-âmm*, I, 326; Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 147.

¹⁶⁸ Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 164.

¹⁶⁹ Sözlükte, “açıklamak ve ortaya çıkmak, şekil ve durum, ağırbaşlılık ve vakâr, bir şeyi bilmek, irşâd etmek/yönlendirmek” (İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “d-l-l” md., II, 1413-1414) gibi anlamları olan “delâlet” kelimesi terim olarak: “*Bir şeyin bir hâl üzere olması ve onu bilmekle başka bir şeyi de bilmenin gerekmesi*” şeklinde tanımlanmıştır. Buna yakın başka bir tanım da şöyledir: “*Bir şeyin bulunduğu hal üzere anlaşılmasıyla başka bir şeyin de anlaşılmasıdır*”. Bir şeyin bulunduğu hale “dâll”, onun vasıtasıyla başka bir şeyin

ifade eder. Maksudı ve iradeyi belirleme konusunda karînelerin ve hâlin delâletinin önemi ve fonksiyonu hakkında İbnü'l-Kayyim şu açıklamayı yapmıştır: "*Hüküm verme makamında olan kişi (kadı) emâreler, hâlin delâletleri, bunların örnekleri, hâl ve söz karineleri -hükümlerin cüz'î ve küllî detaylarını bilmek gibi- konusunda derin vukûfiyete sahip (fakîhü'n-nefs) değilse hak sahiplerinin birçok hakkını zayi eder. Hükümünü, insanların batıl olduğunu bildiği bir şekilde verir ve onlar da onun dış görünüşüne bakarak şikayette bulunmazlar. (...) Kanun koyucu (Şâri') karineleri, emâreleri ve ahvâlin delâletini devredışı ve etkisiz bırakmamıştır. Hükümün kaynaklarını ve dayandığı esasları inceleyen kimse bunların dikkate alınıp üzerlerine hükümler binâ edildiğini görür"*.¹⁷⁰

Hanefî usûlcülerin zarûret sebebiyle beyân türlerinden birisi olarak zikrettikleri, insanların aldanmasını (tedlîs) ve zarar görmelerini önlemek maksadıyla sükûtun beyân kabul edilmesi de delâlet-i hal kapsamı içerisinde yer almaktadır.¹⁷¹ Akdin veya tasarrufun hukukî bir sonuç doğuracak şekilde sükût edip lisân-i hal delâleti yoluyla kurulmasına şunlar örnek verilmiştir:¹⁷²

1- Öncelikli alım (şüf'a) hakkına sahip olan kişinin satıştan haberi ve bilgisi olduktan sonra sükût edip alım talebinde bulunmaması hakkını düşürme anlamında beyân sayılmıştır.¹⁷³ Böyle kabul edilmemesi müşteriye aldatmak ve zarara sokmak demektir. Çünkü müşteri, ya malı satın almaya yönelmez veya satın almışsa da öncelikli alım (şüf'a) hakkı olan kişi tarafından yaptığı akdin bozulması söz konusu olur.¹⁷⁴

anlaşılmasına ise "medlûl" denir. Kendisi vasıtasıyla başka bir şeyin anlaşılıp bilindiği şey lafız olabileceği gibi, belirli bir tavır, sıfat veya hareket de olabilir. Buna göre akidler ve tasarruflar alanında "delâlet" terimiyle kastedilen, akdin ve tasarrufun hukukî sonuç doğuracak anlamda kurulmasının bir halden ve tavırdan elde edilmesidir ki buna, "lisân-i hal/durum ve tavrın ifadesi" adı verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 104; İbnü'l-Hümâm, *Tahrir (Teysîr şerhi ile)*, I, 79, 80; İbn Emîri'l-Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, I, 130; İbn Âbidîn, *Raddü'l-muhtâr*, II, 301; Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhiyyü'l-âmm*, I, 329, 333-334; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 165-166; Mecelle, md. 804, 839.

¹⁷⁰ İbnü'l-Kayyim, *et-Turuku'l-hukmiyye*, s. 30, 38.

¹⁷¹ Pezdevî, *Usûl (Keşfü'l-esrâr şerhi ile)*, III, 151; İbnü'l-Hümâm, *Tahrir (Teysîr şerhi ile)*, I, 85.

¹⁷² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, VII, 192-193; İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 129-131; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 122; Ahmed Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, s. 338-341; Dirâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 396-400.

¹⁷³ Hamavî, *Gamzü uyûni'l-basâir*, I, 441; Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, II, 791.

¹⁷⁴ Pezdevî, *Usûl (Keşfü'l-esrâr şerhi ile)*, III, 152; İbnü'l-Hümâm, *Tahrir (Teysîr şerhi ile)*, I, 85; Ahmed Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, s. 340; Elfî, "Nitâku tatbîki'l-kâidetü'l-fıkhiyye; «lâ yünsebül ilâ sâkitin el-kavlü»", s. 198.

2- Kölesini alışveriş yaparken gören efendinin buna engel olmayarak sükût etmesi, onunla alışveriş muâmesi yapan insanların aldanıp zarar görmemeleri zarûretinden dolayı, ticaret için ona izin verdiği anlamında kabul edilmiştir. Çünkü insanlar efendinin sükût etmesini ona verilmiş bir izin olarak yorumlarlar ve onunla ticarî alışverişte bulunurlar.¹⁷⁵ Bâberti (v. 786/1384) bu örneği şöyle açıklamıştır: "*Onun sükûtu açıklama yapılması gerekli bir durumda olduğundan delil kabul edilmiştir. Zira insanlar efendinin sükût ettiğini bildikleri zaman köle ile ticarî muâmelelerde bulunurlar. Yaptıkları muâmeleler kölenin zimmetinde borçlar doğurabilir ve köle kendisine izin verilmiş biri değilse bu borçların talebi azad edilme sonrasına kalır. Kaldı ki, köle azad edilebilir de edilmeyebilir de. Böyle bir durum haklarının kaybolmasına neden olacağından müslümanlara zarar verir ve İslâm'da da zarar vermeye müsade yoktur*".¹⁷⁶

3- Kocanın eşinin doğum yapmasından sonra susması ve onu tebrik etmesi ve tebrikleri kabul etmesi doğan çocuğun nesebini kabul etmek olarak yorumlanır ve bundan sonra soyu reddetmesi kabul edilmez.¹⁷⁷

4- Bir kimsenin malını başka birinin önünde konuşmaksızın bırakması ve o kişinin de buna karşı çıkmaksızın sükût etmesi halinde aralarında emanet akdi oluşmuş ve o kişi bu malı gerektirdiği şekilde korumakla yükümlü olmuş olur. Aynı şekilde bir kişi bir hana girse ve sahibine, atımı nereye bağlayayım, şeklinde sorsa ve o da ona bir yer gösterse, sonra adam bineğini oraya bağlayıp gitse, lisân-i hal delâleti yoluyla emanet (vedîa) akdi gerçekleşmiş olur. Bundan sonra mekân sahibi, bineği korumakla, herhangi bir kusur ve zarar halinde de tazminle sorumlu olmuş olur.¹⁷⁸

5- Kira sözleşmesi veya süresi bittikten sonra kiracının aynı yerde konuşmaksızın kalmaya devam etmesi onun, sözleşmeyi yenilemek istediğinin bir göstergesi sayılmıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Pezdevî, *Usûl (Keşfü'l-esrâr şerhi ile)*, III, 151; İbnü'l-Hümâm, *Tahrir (Teysîr şerhi ile)*, I, 85; Mergînânî, Ebu'l-Hasan Burhanüddin Ali, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Talâl Yusuf, Dâru İhyâi't-türâs el-Arabî, Beyrut ts., IV, 287.

¹⁷⁶ Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed, *el-Inâye şerhu'l-Hidâye*, Beyrut 1977, IX, 284.

¹⁷⁷ İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nazâir*, s. 130; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, III, 122.

¹⁷⁸ Zerkâ, *el-Medhalü'l-fikhiyyü'l-âmm*, I, 333-334; Şürunbâsî, *es-Sükût ve delâletüh*, s. 154-155, 258; Mecelle, md. 773.

¹⁷⁹ Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 152. Ayrıca bkz. Rüstem Bâz, *Şerhu'l-Mecelle*, s. 319; Mecelle, md. 472.

Yukarıdan beri örneklerle açıkladığımız iradenin delâlet yoluyla beyân edilmesi ile sükût arasında benzerlik ve yakın bir ilişki bulunmaktadır. Her ikisinde de irade, sarîh lafızlarla veya onların yerine geçebilen yazı ve işaretle doğrudan değil, rızâ ve maksadî ifade eden bazı karineler ve tavırlarla dolaylı olarak açıklanmaktadır. Kişinin rızasına delâlet eden karineler de konuşma mesâbesinde kabul edilmiştir.¹⁸⁰ Ancak irade beyanının delâlet yoluyla ortaya konduğu fiille alıp-verme (teâtî) şekli ile sükût delâleti arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Teâtî işlemi, sükût ile birlikte tarafların her birinin veya sadece bir tarafın fiilini, hareketini içermekte ve bu fiil/davranış bir şekilde onların iradelerini yansıtmaktadır. Hâlbuki sükûtta kişinin iradesini yansıtacak herhangi bir fiil ve hareket bulunmamaktadır. Sükûtun bir mana ve hüküm ifade etmesi, susan kişiyi ve susma konusunu çevreleyen birtakım karinelerin, şartların ve tavırların olması halindedir. Fiil ve hareket bunlar arasında yer almamaktadır.¹⁸¹

SONUÇ

Akitlerin ve hukukî işlemlerin geçerliliğinde temel ölçü kişinin o işleme rızasının bulunmasıdır. Ancak rızâ içte gerçekleşen subjektif bir durum olduğundan bir açıklama bulunmadıkça başkaları tarafından bilinmesi ve hukukî hayatı etkilemesi mümkün değildir. Rızânın oluştuğunu gösterdikleri yönünde güçlü bir zan ve kanaat bulunduğu için îcab ve kabul sîgaları rızanın alameti (mazinne) kabul edilmiştir. İrâde beyanının prensip olarak sözle yapılması esas olduğundan irade beyanı vasıtaları konusu klasik literatürde “sîga” ve “sîga yerini tutanlar” şeklinde bir tasnife tabi tutulmuştur. “Söz kalıbı ve sözlü beyân” anlamındaki sîga tabiriyle îcab ve kabul kastedilmiş, rızaya delâletleri kesin olmak kaydıyla yazı, fiil (teâtî), işaret ve belirli şartlarda sükûtun sîga yerini tutacağı (sözlü olmayan beyân) ve bunlarla da irade beyanında bulunulabileceği kabul edilmiştir.

“İradeyi, ancak ihtiyaç halinde bir delil ile ifade eden olumsuz bir tutumdur” şeklinde tanımlanan sükûtun geçerli ve var olabilmesi için üç temel unsura dayanması gerekir. Bunlar: Belirli bir olay ve durum karşısında başkaları tarafından muteber olan iradesini açıklaması beklenirken suskun kalmaya devam eden kişi "(sâkit)"; sükûtun bizzat kendisi olan "sükût hali" ve irade beyânı olarak kabul edilen sükûtun kendisiyle ilişkili olmaya elverişli

¹⁸⁰ Zerkeşî, *el-Mensûr fî'l-kavâid*, II, 206.

¹⁸¹ Dırâz, *Ahkâmü's-sükût*, s. 162-163; Şürunbâsî, *es-Sükût ve delâletüh*, s. 154.

olduğu ve üzerinde hukukî anlamda kabul edilebilir bir etki ve sonuç doğurduğu durum, yani "sükût konusudur (meskûtun anh)".

Tanımından da anlaşılacağı üzere sükûtu, "sade (mücerred)", "nitelikli (mevsûf) ve karinelerle çevrelenmiş sükût" şeklinde iki kısma ayırmak mümkündür. Konuşabilme gücüne sahip ve sükût konusu hakkında bilgisi olan bir kişinin dış ve iç yönüyle sakin ve tepkisiz kalıp iradesini açıklamaya yarayacak herhangi bir söz, fiil, yazı, işaret ve benzeri bir davranışta bulunmama hali şeklinde tanımlanan "sade (mücerred) sükût", salt olumsuz bir tutum olmasından dolayı tek başına bir mana ve hüküm ifade etmede yeterli görülmemiştir. Ayrıca sade sükût, hem rızâ hem de muvâfakat hususunda ihtimalli olduğundan akitlerin kurulmasında ve tasarruflara hukukî sonuçlar bağlanmasında iradeyi açıklamada muteber sayılmamıştır. Çünkü sükût, dikkatsizlik, zihin dağınıklığı, olayı önemsememe, alay etme, hayrete düşme veya işin akıbetini düşünme gibi sebeplerden kaynaklanabilmektedir. Fukahâ sükûtun bu türünü, "*susan (sâkit) kişiye bir söz isnâd olunmaz*" şeklinde kâide haline getirmiştir.

Ancak konuşulması ve iradenin sözle ifade edilmesi gerekli olan yerlerde ve durumlarda sükût edilmesi, onu çevreleyen karinelere ve lisân-ı hâle bakarak irâdeyi açıklayıcı bir araç olarak görülmüştür. Fakihler tarafından "ihtiyaç hali" diye nitelendirilen bu tutum, oluşabilecek sıkıntı ve zorlukları gidermek, muhtemel olumsuzlukları, vukû bulabilecek zararları ve aldanmaları ortadan kaldırmak amacıyla, bu ihtiyaç durumunu gösteren bir nas veya örf uygulaması ya da olayı çevreleyen karineler, koşullar ve lisan-ı hâl (delâlet-i hâl) delillerine dayanılarak muteber sayılmış ve üzerine birtakım hukukî sonuçlar bina edilmiştir.

Karîneler ve olayı çevreleyen koşullar vasıtasıyla beyân mertebesine yükselen sükûtun bu şekli, iradeyi hem izin verme ve onaylama, yani kabul hem de kabul etmeme tarzında ortaya koyar. Sükûtun bu kısmı, "*susan (sâkit) kişiye bir söz isnâd olunmaz*" kâidesinin bir istisnâsı ve tamamlayıcı bir unsuru olarak, "*lâkin ma'rız-ı hâcette sükût beyandır*" şeklinde ifade edilmiş ve Mecelle'de, "*sâkite bir söz isnâd olunmaz; lâkin ma'rız-ı hâcette sükût beyandır*" tarzında birleştirilerek madde haline getirilmiştir.

KAYNAKÇA

Ahmed Zerkâ, *Şerhu'l-kavâidi'l-fikhiyye*, thk. Abdüssetta Ebû Gudde, Dâru'l-kalem, Dimaşk 2001 .

Ali Haydar, *Dürarü'l-hukkâm şerhu mecelleti'l-ahkâm*, Arapçaya çeviren Fehmî Huseynî, Dâru'l-cîl, Beyrut 1991.

Alîş, Muhammed b. Ahmed, *Minehu'l-Celîl şerhu muhtasari Halîl*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1989.

Âmidî, Seyfüddin, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. İbrahim el-Acûz, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1985.

Apaydın, H. Yunus, "İrade", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2000, XXII, 384-385.

- "*İrade beyanı*", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2000, XXII, 387.

Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed, *et-Takrîr li usûli'l-Bezdevî*, thk. Abdüsselam Subhî Salih, Kuveyt 2005.

- *el-Inâye şerhu'l-hidâye*, Beyrut 1977.

Bahru'l-ulûm, Muhammed, *Uyûbü'l-irâdeti fî ş-şerâti'l-İslâmiyye*, Dâru'z-Zehrâ, Beyrut 1984.

Bedrân, Ebu'l-Ayneyn Bedrân, *Beyânü'n-nusûs et-Teşrî'iyye*, İskenderiye 1969.

Beşbîşî, Zâyid Ahmed, *Turuku't-ta'bîr ani'l-irâdeti fi'l-kânûni'l-medenî; dirâse mukârene bi'l-fikhi'l-İslâmî*, Dâru'l-kütübi'l-kânûniyye, Kahire 2011.

Buhârî, Abdülaziz, *Keşfü'l-esrâr şerhu usûli'l-Pezdevî*, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, Kahire ty.,

Çeker, Orhan, *İslâm Hukukunda Akitler*, A.H.İ Yayıncılık, İstanbul 2006.

Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh Tâcü'l-lüga ve sıhâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, Dâru'l-ilmi li'l-melâyîn, Beyrut 1990.

Cezzâmî, Celalüddin Abdullah, *Akdü'l-cevâhiri's-semîne fî mezhebi âlimi'l-Medîne*, thk. Hamîd b. Muhammed, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 2003.

Cürcânî, Şerîf Ali, *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1983.

Cüveynî, Ebû'l-Meâlî Abdülmelik, *el-Bürhân fî usûli'l-fikh*, nşr. Abdülazîm ed-Dîb, Dâru'l-Ensâr, Kâhire 1400.

- *et-Telhîs fî usûli'l-fikh*, nşr. Abdullah Cevlim en-Nîbâlî/Şebbîr Ahmed el-Ömerî, Beyrut 1996, I

Derdîr, Ebu'l-Berakât Ahmed, *eş-Şerhu'l-kebîr (Hâşiyetü'd-Desûkî ile)*, Kahire ty.,

Desûkî, Muhammed b. Ahmed, *Hâşiyetü'd-Desûkî ala'ş-şerhi'l-kebîr li'd-Derdîr*, Dâru'l-fikr, Beyrut ty.

Dirâz, Remzi Muhammed Ali, *Ahkâmü's-sükût fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Menşûrâtü'l-Halebî el-Hukûkiyye, Beyrut 2011.

Dönmez, İbrahim Kâfi, "el-Urfu fi'l-fıkhî'l-İslâmî", Mecelletü Mecmai'l-fıkhî'l-İslâmî, sy. 5, c. 4, 1988, s. 3309 vd.

- "Örf", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2007, XXXIV, 87-92.

Ebû Habîb, Sa'dî, *el-Kâmûsü'l-fıkhî*, Karaçi ty.,

Ebû Sünne, Ahmed Fehmi, *el-Urfu ve'l-âde fi re'yi'l-fukahâ*, Mekke 1992.

el-Elfî, Muhammed Cibr, "Nitâku tatbîki'l-kâideti'l-fıkhîyye; «lâ yünsebü ilâ sâkitin el-kavlü» fi'l-kânûnu'l-medeniyyi'l-Ürdüniyyi", Dirâsât; Mecelletü ulümü'ş-Şerîa ve'l-kanûn, c. 24, sy. 3, Amman 1997, s. 193-199.

Ferac, Abdürrezzak Hasan, *Devru's-sükût fi't-tasarrufât el-kânûniyye*, Matbaatü'l-Medenî, Kahire 1980.

Fîruzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb *el-Kâmûsu'l-muhît*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1986.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *el-Mustasfâ fi ilmi'l-usûl*, Bulak-Kahire, 1906'dan ofset Beyrut ty.,

Güzelhisârî, Mustafa b. es-Seyyid Muhammed, *Menâfiu'd-dekâik şerhu mecâmiu'l-hakâik*, Dimaşk ty.,

Habergetiren, Ömer Faruk, "İslâm Hukuku Muamelât Konularında Sükûta Rıza Anlamı Verilen İşlemler", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, cilt. 1, sy. 2, 2012, s. 131-165.

Hâdimî, Ebû Saîd Muhammed, *Mecâmiu'l-hakâik*, İstanbul 1308.

Hafnâvî, Muhammed İbrahim, *Eseru'l-icmâli ve'l-beyâni fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Mansûra 1992.

Hamavî, Ahmed b. Muhammed, *Gamzü uyûni'l-basâir şerhu'l-eşbâh ve'n-nazâir*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1985.

Hatîb Şirbînî, Şemsüddin Muhammed, *Müğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-minhâc*, nşr. Muhammed Halil İytânî, Dâru'l-ma'riفة, Beyrut 1997.

Hıraşî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Şerhü muhtasari Halîl*, Dâru'l-fıkr, Beyrut ty.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin, *Raddü'l-muhtâr ala'd-dürri'l-muhtâr*, İhyâü't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1979.

- "Neşru'l-arf" (*Mecmûatü'r-resâil*), Âlemü'l-kütüb, Beyrut ts., II, 114-147.

İbn Abdişşekûr, Muhibbullah, *Müsellemü's-sübût (Fevâtihu'r-rahamût şerhi ile)*, Dâru'l-ma'rife, Kahire 1324.

İbn Abdisselam, Ebû Muhammed Izzüddin, *el-Fevâidü fî ihtisâri'l-makâsîd el-müsemmâ bi'l-kavâidi's-sugrâ*, Kahire 1988.

- *Kavâidü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, nşr. Taha Abdürraûf Sa'd, Beyrut 1980.

İbn Emîri'l-Hâc, Muhammed, *et-Takrîru ve't-tahbîr şerhu'tahrir*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1999.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Muhibbuddin el-Hatîb/Muhammed Fuâd Abdülbâkî, el-Mektebetü's-selefiyye, Beyrut 1989.

İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, Kahire 1992.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-meârif, Kahire ty.,

İbn Nüceym, Zeynü'lâbidîn b. İbrahim, *el-Eşbâhve'n-nezâir*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1999.

- *el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd-dekâik*, thk. Zekeriye Umeyrât, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1997.

İbn Sübkî, Tâcüddin Abdülvehhab, *el-Eşbâh ve'nazâir*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd/Ali Muhammed Muavvaz, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1991.

- *el-İbhâc fî şerhi'l-minhâc*, Mektebetü'l-külliyati'l-Ezheriyye, Kahire ty.

İbn Şihne, Ebu'l-Berakât Seriyüddin Abdülber, "Risâletü Nazmi'l-mesâil elletî es-Sükûtu fihâ rızan", tahkik ve neşir: Saffet Köse, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi (İHAD), sy. 3, 2004, s. 319-329.

İbn Zekrî, Ebû'l-Abbâs Ahmed, *Gâyetü'l-merâm fî şerhi mukaddimeti'l-imâm*, nşr. Mahned E. Meşnân, Cezâir 2005.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Talîk; Muhammed Abdülkadir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut ts.,

İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed, *Fethu'l-kadîr şerhu'l-hidâye*, Beyrut ty.,

- *Tahrir (Teysîr şerhi ile)*, Dâru'l-fikr, Beyrut ty.,

İbnü'l-Kayyim, Şemsüddin Muhammed, *İ'lâmü'l-müvakkî'in an Rabbi'l-âlemîn*, thk. Abdurrahman el-Vekîl, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire ty.

- *et-Turuku'l-hukmiyye fi's-siyâseti's-şer'îyye*, nşr. Ahmed ez-Zü'bî, Dâru'l-Erkam, Beyrut 1999.

İsnevî, Cemalüddin, *et-Temhîd fî tahrîci'l-fürû alâ'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan Heyto, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1987.

Kahtân, Abdülkadir Muhammed, *es-Sükûtü'l-müabbir ani'l-irâde ve eseruhu fi't-tasarrufât*, Dâru'n-nahda el-Arabiyye, Kâhire 1991.

Karadâgî, Ali Muhyiddin, *Mebdeü'r-rizâ fi'l-ukûd dirâse mukârane fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2008.

Karaman, Hayrettin, "Âdet", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1998, I, 369-372.

Kâsânî, Alaüddin Ebû Bekr, *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbü's-şerâi'*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1982.

Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyûb, *el-Küllîyyât; Mu'cemun fi'l-mustalahât ve'l-fürûku'l-lügaviyye*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1998.

Köse, Saffet, "Sükût", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2009, XXXVIII, 52.

- "Hanefî Fakihî Seriyüddîn İbnü's-Şihne'nin «Nazmü'l-mesâilü'lleti's-Sükût fihâ rızâ» Adlı Risalesinin Tahkikli Neşri", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi (İHAD), sy. 3, 2004, s. 319-329.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1988.

Mahmasânî, Subhî, *en-Nazariyyetü'l-âmmе li'l-mücebât ve'l-ukûd fi's-Şerâti'l-İslâmiyye*, Dâru'l-ilmî li'l-melâyîn, Beyrut 1983.

Mahallî, Muhammed b. Ahmed, *Şerhu cem'î'l-cevâmi'*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1937.

Mahmûd Sa'd, *Mebâhisü'l-beyân inde'l-usûliyyîn ve belâgıyyîn*, İskenderiye 1989.

Mecîd, Yaîş, *Devru's-sükût fi't-tasarrufâti'l-kânûniyye*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Câmiatü Ebû Bekr Belkâid, Tilmisân-Cezair 2008.

Mergînânî, Ebu'l-Hasan Burhanüddin Ali, *el-Hidâye fî şerhi bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Talâl Yusuf, Dâru İhyâit-türâs el-Arabî, Beyrut ty.

Nesefî, Ebu'l-Berakât Abdullah, *Keşfü'l-esrâr şerhu'l-menâr*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1986.

Nevevî, Muhyiddin *el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb*, thk. Muhammed Necîb el-Mutîî', Mektebetü'l-irşâd, Riyad ty.,

Önder, Muharrem, *İslâm Fıkıh Usûlünde Sükûtun Delâleti (Yasama Sükûtu)*, Mana Yayınları, İstanbul 2013.

Pezdevî, Ebu'l-Hasan Fahu'l-İslam Ali, *Usûl (Keşfü'l-esrâr şerhi ile)*, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, Kahire ty.,

Rahâvî, Yahya, Hâşiyetü şerhi'l-menâr li İbn Melek, Dersââdet, 1315.

Râzî, Fahrudin Muhammed, *Mefâtîhu'l-gayb; et-Tefsîru'l-kebîr*, Beyrut 1981.

Rüstem Bâz, Selim, *Şerhu'l-Mecelle*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1986.

Sadrü'ş-Şerîa, Ubeydullah b. Mes'ud, *et-Tavzîh şerhu't-tenkîh*, Dâru'l-beyânî'l-Arabî, Kahire ty.

Senhûrî, Abdürrezzâk Ahmed, *el-Vasît fî şerhi'l-Kânûnî'l-medenî el-cedîd*, Beyrut 1970.

- *Mesâdiru'l-hak fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Kahire 1954

Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebu Bekr Muhammed, *el-Mebsût*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut ty.

Sevâr, Vahîdüddin, *et-Ta'bîru anî'l-irâde fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Mektebetü Dâri's-sekâfe, Amman 1998.

Suyûtî, Celalüddin, *el-Eşbâhü ve'n-nazâir*, thk. Muhammed Hasan İsmail, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2015.

Sülemî, Abdullah b. Nâsır, "Mebdeü i'tibârî's-sükût bi mesâbeti'l-izni ve'l-kabûl ve hukmü'l-ilzâmi bihi", Kazâ; Mecelle ilmiyye muhakkeme, Câmiatü'l-İmam Muhammed b. Suud, sy. 3, Şubat 2014, s. 73-96.

Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, nşr. Rifat Fevzî Abdülmuttalib, Mısır 2001.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye*, Dâru'l-meârif, Beyrut ty.

- *Neylü'l-evtâr min ehâdîsi seyyidi'l-ahyâr şerhu münteka'l-ahbâr*, Kahire 1997.

Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim, *Şerhu'l-lüma'*, nşr. Abdülmecid Türkî, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 1988.

Şurunbâsî, Ramazan Ali, *es-Sükût ve delâletühü*, Dâru'l-fikri'l-Arabî, Kahire ty.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed, *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'an*, Beyrut 1992.

Teftazânî, Sa'duddin Mesud, *et-Telvîh ala't-tavzîh*, Dâru'l-beyâni'l-Arabî, Kahire ty.

Trablusî, Alâuddin Ebu'l-Hasan Ali, *Muînü'l-hukkâm fîmâ yeteraddedü beyne'l-hasmeyn mine'l-ahkâm*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1973.

Venşerîsî, Ahmed b. Yahya, *Îzâhü'l-mesâlik ilâ kavâidi'l-İmam Malik*, es-Sâdik b. Abdurrahman el-Garyânî, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2006.

Zebîdî, Muhammed Murtezâ, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Ali Hilâlî, el-Meclisü'l-vatanî lis-sekâfe ve'l-fünûn, Kuveyt 1987.

Zerkâ, Mustafa, *el-Medhalü'l-fıkhiyyü'l-âm (el-Fıkhü'l-İslâmî fî sevbihî'l-cedîd)*, Dâru'l-fıkr, Dımaşk 1968.

Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed, *el-Mensûr fî'l-kavâid*, thk. Teysîr Ahmed Mahmûd, Kuveyt h.1405.

Zeylaî, Fahrüddin Osman b. Ali, *Tebyînü'l-hakâik şerhu kenzi'd-dekâik*, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, Mısır 1315.

Zuhaylî, Muhammed Mustafa, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye ve tatbîkâtühâ fî'l-mezâhibi'l-erbaa*, Dâru'l-fıkr, Dımaşk 2006.

